

Pražák, Richard

Kulturně osvětová činnost maďarské reformované inteligence mezi českým lidem

In: Pražák, Richard. *Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp. 113-153

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119350>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Kulturně osvětová činnost maďarské reformované inteligence mezi českým lidem

Vztah maďarské reformované inteligence k českému jazyku a její literární tvorba. Kult Janz Amose Komenského. Dilo Jánose Végha a Jánose Szalatnaye jako příklad konfrontace pokrokového a reakčního proudu v literární tvorbě maďarských reformovaných pastorů a učitelů. Lidová a osvícenská kritika náboženských principů v souvislosti s maďarskou reformovanou misí; osobnost Michala Blažka a popularizačně osvětová činnost maďarské reformované inteligence. — Maďarské kalvínské školství a studium českých studentů na uherských reformovaných učilištích. Zásluhy maďarských reformovaných pastorů a učitelů o výchovu české obrozenské inteligence lidového původu na maďarských kalvínských školách.

Maďarští reformovaní pastoři v Čechách a na Moravě se činně zúčastnili i kulturně osvětové práce mezi lidem. Vykonávali ji sice převážně ze svých náboženských hledisek, avšak jejich činnost tato hlediska často přerůstala a stávala se významnou službou procesu českého národního obrození a jeho osvětovému i buditelskému programu. Jde tu o zajímavé setkání inteligence jednoho národa s lidovými vrstvami národa druhého. Při různosti etnické spojovaly český a maďarský lid po staletí příbuzné historické osudy i zeměpisná blízkost. Tradice společného boje proti cizím utiskovatelům, odpor k nadvládě Habsburků, vědomí samostatného státu v minulosti — a vůbec četné shody a obdoby ve vývoji hospodářském, politickém i kulturním — to vše spojovalo národy jazykově si tak vzdálené, Čechy a Maďary.

Nástup národního hnutí a počátky konstituování novodobého národa u Čechů a Maďarů na sklonku 18. stol. tato pouta jen utužila. České vlastenecké a buditelské snahy našly příznivou odezvu mezi mnoha příslušníky maďarské reformované inteligence, kteří přišli z kalvínských kolegií v Debrecíně a Šarišském Potoku, kde byla od konce 18. až do poloviny 19. století líheň maďarské národně uvědomělé inteligence a kde byla živá nám tak sympatická tradice protihabsburská, vlastenecká a čechofilská. Tyto tradice pomáhaly maďarským reformovaným pastorům a učitelům najít kladný vztah k českému obrozenskému procesu. A to zvláště tradice čechofilská, která u maďarských reformovaných šla od příznivce českých bratří prvního maďarského kalvínského biskupa Pétera Mélia Juhásze přes spojence českých stavů Gábora Bethlena až k maďarským obdivovatelům Komenského Apáczaimu, Tolnaimu aj. Tato čechofilská tradice nebyla v kalvínském prostředí uherském jednoznačně pokroková, avšak při vši své náboženské vázanosti a snad právě proto usnadnila maďarským reformovaným pastorům a učitelům přístup k poznání české kultury a českých obrozenských snah národně uvědomovacích. Jednou z nejvážnějších překážek, která jim přitom stála v cestě, byla neznalost češtiny.

Po svém příchodu do českých zemí museli maďarští kazatelé a učitelé vyvinout nejprve velké úsilí k osvojení českého jazyka, který jim činil zpočátku nemalé obtíže, neboť jen menší část z nich znala alespoň částečně slovensky. Při překonávání tohoto nedostatku jim pomohla četba starých bratrských knih, rozšířených mezi evangelíky ještě z doby temna, a hlavně jazyková pomoc lidu. S jehož hovorovou řečí přicházeli denně do styku.¹ Jako cizinci měli vyvinutý smysl pro nářeční rozdíly mezi jednotlivými kraji Čech a Moravy a dovedli kupříkladu velmi jasně postihnout značnou odlišnost hovorové češtiny od moravských nářečí na pomezí Moravy a Slovenska, či od hovorového jazyka na východním Slovensku, na něž byli někteří zvyklí.² Pocházeli odtud Kovács, Šlachta, Szentmártoni a další. Někteří z uherských reformovaných pastorů (Blažek, Šlachta) byli původem Slováci, jiní (Jessenius) se narodili v rodinách českých emigrantů v Uhrách. Existuje svědectví, že i pastor v Prosetině, Javorníku a Růžďce Samuel Sallai pocházel i při svém maďarském jménu z Moravy.³ Dobře slovensky znali ovšem patrně jen Blažek, Šlachta a Jessenius, méně již Szentmártoni a Kovács.⁴ Ve svých písemných projevech však užívali všichni maďarštiny a také jejich školní vzdělání bylo maďarské. Proto o nich zde souhrnně pojednáváme mezi maďarskými reformovanými kazateli, jsouce si ovšem vědomi, že toto jejich zařazení je problematické. Maďarství je u nich produktem školní výchovy a vzdělání, rodem jsou to někdy Slováci, avšak slovenské národní povědomí se u nich, bohužel, nikde neprojevovalo. Je takřka nemožné vésti děličku čáru mezi maďarstvím a slovenstvím u národnostně sporných příslušníků Uher na sklonku 18. stol., kdy národnostní otázka zde nebyla zdaleka ještě tak vyhraněna jako v druhé čtvrtině 19. století. Byl to nepochybně slovenský původ, který působil v případech Blažkové a Šlachtové, že se snadněji a trvaleji szili s českým živlem. Naopak Kovács a Szentmártoni, u nichž je pravděpodobnější původ maďarský, si nezvykli a odešli po čase do Uher.

¹ Srov. list Istvána Breznaie superintendentu Szalayovi z Javorníka 10. září 1782, který otiskl I. Czeglé, *Breznai István Morvába megye, Az Út* 1955, č. 4.

² Viz dopis Ference Paála zadunajskému kalvínskému superintendentovi Józsefu Tóthpápaiu ze Vsetína 9. listopadu 1814, DREKL Pápa, sign. 1815, č. 73. Na rozdílnost hovorové češtiny od východoslovenského dialektu poukazoval superintendentu Szalayovi také pastor János Bunyitai z Migléce, když odmítal v roce 1782 službu v českých zemích, neboť — jak psal — ač znal východoslovenský dialekt, neporozuměl si takřka vůbec s poslem klobouckých nekatolíků, viz přepis listu Jánose Bunyitaie superintendentu Szalayovi z Migléce 5. září 1782 v deníku Szalayově z 10. září 1782, TIREKL Šarišský Potok A XIX 6872.

³ Srov. koncept listu superintendenta Samuela Szalaye bratislavskému agentovi uherských kalvínů Jánosi Mihályfalvimu z Miškolce 29. října 1782, tamtéž A XVIII 6765.

⁴ Kovács psal superintendentu Szalayovi o svých znalostech slovenštiny z Nižnej Kamenice (Alsó Kemence) 17. února 1782. Z jeho dopisu vyplývá, že znal lépe češtinu českých emigrantů v Uhrách než slovenštinu užívanou slovenskými kalvíny, mezi nimiž působil teprve krátce (od r. 1779), tamtéž A XVIII 6504.

Nejtvrdějším orříškem byla čeština pro rodáky z typicky maďarských krajů, kde se nemluvilo žádným slovanským jazykem. Někteří měli pro neznalost češtiny svízele i s potvrzením do funkcí, ačkoliv státní úřady přitom dbaly více o znalost němčiny.⁵ Jednotlivci se nenaučili česky ani po několika desítkách let. U pastora ve Vsetíně Ference Paála byly potíže s češtinou jednou z hlavních příčin, proč odešel po více než dvacetiletém působení v Čechách a na Moravě zpět do Uher.⁶ Většina maďarských reformovaných pastorů však češtinu zvládla a někteří z nich se dokonce zapsali i do dějin české obrozenecké literatury.

Literární tvorba maďarských reformovaných pastorů v českých zemích má přirozeně většinou ráz nábožensko-didaktický, neboť vznikala z potřeby dát českým reformovaným nové náboženské knihy. Vyžadovala toho organizace církevního života, a proto byly vydány zejména dogmatické příručky, kancionály, sbírky kázání a modliteb. I do této literatury, jež svým obsahem a zaměřením zpravidla nepřekračovala úzký rámec nábožensko-konfesijní a z hlediska obecných společenských hodnot a celkového vývoje české obrozenecké literatury nemá valného významu, pronikly však osvícenské ideje, jež ukazují, že ani náboženská literatura se nemohla zcela uzavřít pokrokům společenského myšlení své doby a že i v jejím středu probíhal boj dvou kultur, příznačný pro každou historickou situaci a vystupující do popředí zvláště na křižovatkách dvou společenských řádů, kam patří bezesporu konec osmnáctého století. Osvícenější náboženští myslitelé tohoto období (ať katoličtí či protestantští) kladou důraz na etickou stránku náboženství, brojí proti církevním dogmatům a politickým ambicím církví, a i když se pochopitelně nedotýkají podstaty náboženství, bojují již proti nejhorším výstřelkům jeho společenské praxe. Osvícenství přináší vyvrcholení těchto reformních snah v katolicismu i protestantismu⁷ a pečeť těchto snah nacházíme také v náboženské tvorbě maďarských reformovaných pastorů v našich zemích. Jeví se v ní vliv osvícenského racionalismu Bardthova i náboženského antropocentrismu Steinbartova a hlavně soudobé maďarské kalvínské teologie,

⁵ Pro neznalost češtiny a němčiny nechtěl např. krajský úřad v Uherském Hradišti potvrdit do funkce pastora Vámosyho v Liptálu (viz psaní Miláľy Vámosyho Michalu Blažkovi z Liptálu 14. prosince 1784, AMS Praha, sign. 39/XVII/0019–20) a s němčinou měl neshodu také kazatel v Krouně Daniel Márton (srov. jeho dopis Blažkovi z Krouny 31. srpna 1792, tamtéž, sign. 95/003).

⁶ Srov. str. 127 a pozn. 89 v kap. III.

⁷ Marxisticky tento problém dosud zpracován nebyl; z obsáhlé literatury mají pro studium vývoje u nás největší význam práce Eduarda Winttra *Der Josefismus und seine Geschichte, Beiträge zur Geistesgeschichte Österreichs 1740–1848*, Brünn—München—Wien 1943 (české vydání *Josefinismus a jeho dějiny*, Praha 1945) a Jana Miliče Lochmana, *Náboženské myšlení českého obrození. Kořeny a počátky*, Praha 1952. Práce Lochmanova soustřeďující se na reformní snahy v protestantismu, je ovšem psána z vyhraněných náboženských pozic evangelických a postrádá pokrokového společenského hlediska Wintrova, který se zaměřil na rozdíl od Lochmana především na výzkum reformních snah v katolicismu.

kteřá byla eklektickým ztvárněním reformních snah světového kalvinismu. Díla jejich představitelů, debrecínských kalvínských teologů, Istvána Hatvaniho, Mihálye Benedeka aj. maďarští reformovaní pastoři u nás dobře znali a čerpali z nich četné podněty pro svou práci. Významným zjevem byl znamenitý fyzik a matematik Hatvani, „maďarský Faust“, jež oslavil ve své baladě Hatvani i jeden z největších maďarských básníků János Arany.⁸ Jedno menší náboženské dílko Hatvaniho přeložil již r. 1783 volně za pomoci Krameriovy János Végh⁹ a Hatvaniovými posluchači v Debrecíně byli kromě Blažka i Simon, Inczedy, Kálnay a Kún. Přesvědčení o potřebě obecně filosofického pohledu na teologické otázky,¹⁰ jejich nedogmatické, liberální pojmání od něho převzal zvláště Blažek, který přeložil také dílo druhého předního debrecínského teologa Mihálye Benedeka, trojdílný „Návod k přednáškám z křesťanského náboženství“, k jehož vydání se snažil získat prostředky u László Telekiho, syna známého kalvínského předáka Józsefa Telekiho st., který svou finanční podporou umožnil tisk četných Blažkových prací, mimo jiné též jeho překladu známých Szikszaiových modliteb, a ve své závěti věnoval 300 zlatých evangelické konsistoři pro helvetské i augsburské vyznání ve Vídni výslovně na tisk náboženských knih pro české reformované.¹¹

Studium děl maďarských kalvínských teologů mezi maďarskými reformovanými pastory v Čechách a na Moravě dokládají i rukopisné překlady a opisy,

⁸ Viz Richard Messer, *Maďarská faustiáda*, Slovesná věda 1950, č. 2, str. 126–128.

⁹ Byl to Hatvaniho spisek „Az Uri Szent Vatsorára meg tanító Könyvetske“, vydaný r. 1760 v Basileji, který Végh uveřejnil ve volném zpracování r. 1783 v Praze u Rosenmüllerových dědiců pod názvem „Krátká příprava k svatě Včereí Páně v otázkách a odpovědích mládeži církvi českých obnovených předložena“. K tomuto spisku připojil Végh i „Pořádek křtu, kterýž od D. C. H. Pana Samuele Szalay v kraji za řekou, Tyssa řečenou, v království uherském superintendenta, nejjasnějšímu císaři Josefovi slavného toho jména druhému podán byl“.

¹⁰ Hatvani jej vyjádřil zvláště v díle „Oratio de philosophiae utilitatae in theologia“, Basilej 1757.

¹¹ Na knihu Benedekovu „Ütmutatás a keresztyén vallás előadására“, která vyšla ve třech dílech v Debrecíně v letech 1804, 1805 a 1808 pro potřebu nižších škol, upozornil Blažka hned po vydání prvního dílu v listě z 22. října 1804 vídeňský konsistorní rada Hilchenbach, jemuž jej zaslal sedmihradský kancléř Samuel Teleki (AMS Praha, sign. 95/0004). Blažek ji přeložil do češtiny a v dopise László Telekimu z 20. května 1813 se u něho ucházel o podporu k jejímu vydání (Archiv Maďarské akademie věd v Budapešti, Magyar Irodalmi Levelzés 4-r, 10 sz., No. 264). V témže dopise opakoval rovněž svou žádost o finanční podporu k druhému vydání Szikszaiových modliteb, již adresoval Telekimu poprvé 8. května 1812 (tamtéž Magyar Irodalmi Levelzés 4-r, 10 sz., No. 263). László Teleki však neměl k věci českých kalvinů ten přátelský vztah jako jeho otec József, a proto na žádost Blažkovu vůbec nereagoval. Zásluhy Józsefa Telekiho o tisk Blažkových knih pro české kalvíny ocenil sám Blažek v předmluvě k vydání Szikszaiových modliteb ze 4. srpna 1796. Szikszaiovy modlitby vyšly poprvé v Praze roku 1796 pod názvem Jiřího Sixaye křesťanská naučení a modlitby. Z uherského jazyku přeložil Michal Blažek.

jako např. rukopisný překlad maďarských kázání sedmihradského kalvínského biskupa Zsigmonda Szathmáriho Papa či Véghův opis kázání miškolcského profesora Samuela Miklóse. O samostatnější přístup se pokusil javornický pastor István Breznai, když roku 1783 vytvořil podle třetí kapitoly spisu „Pax sepulcri“ od proslulého maďarského kalvínského myslitele a učence Ference Pápaie svou dvoudílnou agendu pojednávající o chování člověka v nemoci a před smrtí.¹²

Z maďarštiny překládali maďarští pastoři také spisy známého švýcarského teologa Osterwalda. Jeho biblickou historii přeložil podle maďarských vydání Maróthyho a Lossonczyho roku 1807 János Végh a jiný jeho spis zůstavil v rukopise přeloženém podle maďarského vydání z roku 1784 Michal Blažek. Také Heidelberský katechismus byl Véghem přeložen a upraven podle zpracování maďarského kazatele Sideria pro lidové školy, jež bylo v Uhrách velmi populární a za sto let dosáhlo téměř dvaceti vydání.¹³

¹² Simonův rukopisný překlad maďarských kázání Zsigmonda Szathmáriho Papa se nachází v majetku Bohuslava Buriana, který se o něm zmínil ve své práci *Toleranční kazatelé na Valašsku (1781–1861)*, Valašské Meziříčí 1938, str. 73–74. Jedná se zřejmě o sbírku kázání Pétera Nádudvardiho, již Szathmári doplnil vlastními výtvory a vydal r. 1741 v Kluži s titulem *Nádudvardi Péternek hátrahagyott prédikációi, ez utóbbiakhoz a magáéiból is többet adván. Zsigmond Szathmári Pap (1703–1760), kalvínský maďarský církevní spisovatel, jenž byl od roku 1735 kazatelem v Kluži, kde byl zvolen krátce před smrtí – v únoru 1760 sedmihradským reformovaným biskupem. Srov. Jenő Zoványi, Cikkei a „Theologiai Lexikon“ részére a magyarországi protestantizmus történetéből*, Budapest 1940, str. 435–436. – Véghův opis kázání Miklósova, konaného 21. dubna 1782 v Miškolci, je ve Véghově rukopisné knize zápisů . . . , str. 68–71. (Knihovna Husova sboru v Praze.) – O Breznaiově rukopisné agendě z roku 1783 zpracované podle zmíněného spisu Pápaie víme z jeho dopisu superintendentu Blažkovi z Javorníka 27. července 1786 (AMS Praha, Názv. 39/XIX/0027 až 28). Tam také Breznai uvádí, že jeho agenda se skládá ze dvou částí. Název první byl „Krátká příprava k smrti, aneb přemíšlování (!), která by se člověk měl chovat v nemoci“ a druhé „Která by mohl křesťan ochotně a vesele smrt podstoupiti, a v věrnosti až do konce setrvatí“. Třetí část Breznai nedokončil; napsal z ní jen čtrnáct řádků. Rukopis Breznaiovy agendy se nedochoval.

¹³ Přesný titul Véghova překladu Osterwaldovy biblické historie zní: *Krátká Summa Historie písem svatých, v nížto Příběhové církve Boží od stvoření světa až do rozšíření náboženství křesťanského z celého Písmu svatého podle běhu a pořádku časů krátce se vypisují*. Původně sepsaná v jazyku francouzském od Jana Fridricha Osterwalda, muže za jeho věku učeného a pobožného; potom od Jiřího Maróthy a Štěpána Lossonczy, profesora v Velkém Körösu do uherského jazyka přeložená. Nyní pak pro čest a slávu Boží a k vzdělání křesťanské mládeže české z uherského jazyka do českého přeložená, však mnoho se k originálu neváže, obsírněji v otázkách a odpovědích vydaná od Jana Végha, duchovního pastýře církve české reformátské Helvétského vyznání Libišské. V Praze, u Bohumila Hase, 1807. (Srov. Hrejsa, *Végh . . .*, str. 80.) György Maróthy (1715–1744), profesor na kalvínském kolegiu v Debrčíně vydal zde svůj maďarský překlad Osterwaldova díla *A szent historianak summája* roku 1735. István Losonczy (1709–1780), profesor v Nagykovács, uveřejnil svůj maďarský překlad Osterwalda v Bratislavě roku 1773. O Maróthym a Losonczim viz Zoványi l. c., str. 293, 282.

Blažek zanechal v rukopise český překlad Osterwaldova spisu „O povinnostech ka-

Blažek a Végh byli mezi maďarskými reformovanými pastory v českých zemích literárně nejplodnější. Z jejich pera pochází většina prvních českých kalvínských modliteb, katechismů a liturgických příruček tištěných po vydání tolerančního patentu.¹⁴ Základní dogmatické dílo kalvinismu Helvetskou konfesi přeložil do češtiny za pomoci Václava Matěje Krameria József Szalay. Překlad dokončil krátce před smrtí (zemřel 12. května 1784) a v poslední vůli si přál, aby vykonavatel závěti János Végh, Szalayův blízký přítel, zaplatil z jeho peněz tisk knihy.¹⁵ Přičiněním Véghovým vyšel Szalayův překlad ještě v roce 1784 pod názvem „Krátké a sprosté vyznání a vysvětlení víry čisté křesťanské“. Před-

zatele“ (knihovna Husova sboru v Praze), který přeložil podle maďarského přetlumočení Istvána Vásárhelyiho Gombásiho (Osterwald Frigyes, *A Papi Szent Hivatal Gyakorlásáról való Traktátnak első darabja*), jež vyšlo r. 1784 v Kluzi. Sideriova úprava Heidelberského katechismu „Kiseded gyermekeknek való katekizmus, azaz a keresztyéni hitnek fő ágazatairól rövid kérdések és feleletek által való tanítás“ vyšla poprvé r. 1597 v Debrecíně a už v příštím století dosáhla přibližně dvaceti vydání. Hojně byla vydávána ještě i ve století osmnáctém. Véghovou předlohou bylo patrně vydání z r. 1763. O Jánosi Sideriovi a jeho úpravě Heidelberského katechismu viz *Zo ványi I. c.*, str. 409 a Sándor Nagy, *A Debreceni református kollégium*, I. kötet, Hajdúhadház 1933, str. 217. Na to, že Véghova úprava Heidelberského katechismu se zakládá na zpracování Sideriově upozornil János Szalatnay ve svých poznámkách o dějinách českých protestantských církví, jež zaslal roku 1816 profesoru reformovaného kolegia v Pápě Ferenci Tóthovi. Tyto poznámky uveřejnil István Borsos v *Dunántúli Protestáns Lap* 1905, str. 354–358.

¹⁴ Blažek napsal a přeložil kromě knih již jmenovaných také díla „Krátká příprava a rozmyšlování takových dítek, které ponejprv chtějí přistoupiti k svatě Večeři Páně“ b. m. 1782 (Blažkovo autorství uvádí Jungmann, *Historie literatury české*, Praha 1847 [II. vyd.], VI, 2298c. Podle J. Volfa v ČCM 1924, str. 225 vyšlo toto dílo u Václava Turečka v Litomyšli. Viz též *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší do konce XVIII. stol.*, Praha 1941, díl II, část 2, str. 138); *Modlitby z pisma svatého sebrané a vydané od mistra Jana Habermanna*, v Brně 1783; „Biblické historie od Jana Hýbnera“ (!), v Brně 1783; „Biblické historie krátká summa přeložená z uherského do moravského jazyka“, v Brně 1783; „Mléko čisté pravdy boží“, jež vyšlo v Brně 1784, 1791 a 1802; „Modlitby církevní neb kazatelské k nedělím, svátkům, středám a pátkům“, I. díl, v Brně 1804, II. díl, tamtéž 1806 atd. Nejúplnější soupis Blažkových děl podal J. J. Czikan v díle *Die lebenden Schriftsteller Mährens*. Ein literärische Versuch von J. J. Czikan, Brünn 1812. Odtud je převzata do své rukopisné práce „*Vliv maďarské reformované církve na moravské souvěrce v prvním tolerančním desetiletí*“, Brno 1952, také Věra Doležalová – Michalová. Méně úplný seznam přináší Jungmann v *Historii literatury české*, Praha 1849 (2. vyd.), odd. VI, kde jmenuje několik Blažkových děl bez uvedení autora (např. č. 1758 a 1766) a *Knihopis českých a slovenských tisků ...*, Praha 1941, díl II, část 2, str. 138–139. — Z dosud nejmenovaných prací Véghových možno připomenout alespoň jeho „Agendu, to jest Pořádek křtění, přísluňování Večeří páně, přísluňování nemocným ... atd.“, jež vydal Végh podle maďarské agendy užívané v předtiské kalvínské superintendenci v Praze r. 1783 za češtinářské pomoci Kramériovy. Tato Véghova Agenda byla první liturgickou příručkou českých kalvinů po vydání tolerančního patentu.

¹⁵ Srov. dopis Jánose Végha nejvyššímu kapitánu kraje boleslavského Maxmilianu Ehrenburgovi z Lysé 14. května 1784, SÚA Praha, ČG Publ. 1784–1785, E I, č. 42.

mluva k němu je pěkným dokladem osvícenských názorů Szalayových. Szalay v ní poděkoval Josefu II. za toleranční patent a poukázal přitom na škodlivé následky, jež mělo pro český národní vývoj potlačování svobody svědomí v době temna. Snažil se tu také zdůraznit blízkost českobratrství a kalvinismu, o což se pokusil před ním už Michal Blažek, když vydal roku 1783 Elsnerův spisek „Reformitského smyslu Bratří čeští“, dokazující kalvínský ráz českobratrství, i „Kazatele domovního“, oblíbený českobratrský spis od Matouše Konečného. K starým českobratrským písním přihlížel Blažek také ve svých vydáních Kancyonálu berlinského a proti pochybovačům o ideové správnosti jednoty bratrské s uherskými kalvíny zaměřil též svou předmluvu k překladu Szikszaiových modliteb.¹⁶

K tomu, aby brali ve svých literárních dílech ohled na lidovou náboženskou tradici, vybízel maďarské reformované pastory v českých zemích i předtiský superintendent Samuel Szalay, který psal pastoru Oroszovi po jeho zprávě o českém vydání Heidelberského katechismu, že je třeba zkoumat, zda v rukou lidu není ještě starý překlad a neliší-li se od něho nový natolik, aby tím bylo dotčeno náboženské smýšlení věřících.¹⁷ Lze ovšem pochybovat, že českobratrská tradice náboženská byla v lidu tak živá, jak tvrdí naše evangelická církevní historie. Existuje pro to jen velmi málo dokladů a spíše by bylo možno tvrdit, že lpění na českobratrských tradicích v lidových vrstvách nekatolických prýštilo více z odporu k násilné rekatolizaci a z lásky ke zděděným českým knihám bratrským než z uvědomělého smýšlení náboženského. S takovýmto vědomým náboženským pojetím českobratrské tradice se setkáváme jen na několika málo místech, kde kontinuita s dávným českobratrstvím nebyla porušena násilnou rekatolizací ani smyta třídním zápasem feudálním, který odváděl poddané od náboženských otázek k závažnějším problémům sociálním a společenským, mezi nimiž hrály náboženské záležitosti jen druhořadou roli. Takovým místem byl např. Javorník na jihovýchodní Moravě, kde střetnutí živé náboženské tradice českobratrské s ortodoxním kalvinismem podstatně přispělo k předčasnému odchodu prvního maďarského reformovaného kazatele javornického Istvána Breznaie do Uher.¹⁸

¹⁶ „Kancyonál berlinský, to jest knihu žalmů a písní duchovních od rozličných mužů božích Bratří českých a jiných“ vydal Blažek v Brně v letech 1783, 1798, 1806 a 1823 a „Jiřího Sixaye křesťanské naučení a modlitby“ také v Brně 1796. Český překlad Szikszaiových modliteb měl být, podle Blažkovy předmluvy napsané 4. srpna 1796 v Jimramově, „důkazem srovnání víry a naděje bratrské křesťanské s církvemi evang. reformovanými uherskými.“

¹⁷ Srov. dopis superintendenta Szalaye Samuelu Oroszovi z 12. března 1784, k Sz. TIREKL Šarišský Potok, A XX 7232.

¹⁸ O příčinách svého rozhodnutí k odchodu do Uher psal István Breznai Michalu Blažkovi 27. července 1786 z Javorníka, AMS Praha, 39/XIX/0027. Stěžoval si, že jeho posluchači vedení starším Rumiškem pokládají kalvínské obřady za bláznivé a požadují bratrské,

Blažek a ostatní maďarští reformovaní kazatelé vycházeli při zdůrazňování shod kalvinismu s českobratrstvím jednak z této vnější nábožensky málo podložené, zděděné českobratrské tradice lidové a za druhé ze zápasu s luteránstvím, jež se rovněž snažilo podehytit českobratrské představy českých evangelíků a dokázat, že má větší oprávnění hlásit se k českobratrskému odkazu než kalvinismus.¹⁹ Nesmíme zapomínat ani na důraz, jež kladla na českobratrství celá česká osvícenská buditelká generace. Tento důraz u ní souvisel — zvláště u Dobrovského — se studiem starší české literatury a s příklonem k české knize, jež se pro ni stávala jedním z nejdůležitějších projevů národního vědomí. Kromě osvícenského souhlasu s náboženskou tolerancí nelze tomuto jejímu zájmu o českobratrství přičítat žádné vysloveně náboženské pohnutky; šlo tu o probuzenou hrdost na národní literaturu, literaturu psanou národním jazykem, což patří k nejvýraznějším rysům první české obrozenské generace buditelské na sklonku 18. stol., a to k těm rysům, na něž bezprostředně navazovala druhá tzv. jazyková generace Jungmannova. Při studiu starší české literatury se přirozeně dostalo její pozornosti Blahoslavovi, Komenskému a jiným vůdčím literárním osobnostem českobratrským.

Tento osvícenský literární zájem o českobratrství ovlivnil silně i Blažka a jeho spisovatelské druhy a přiměl je zejména k poznávání díla Jana Ámose Komenského, jehož prostřednictvím se seznamovali také s českou národní minulostí. Je pozoruhodným zjevem, že se tak dělo především na základě Komenského Historie o pronásledování a utrpení církve české, jež patřila k nejvíce pronásledovaným spisům Komenského i dlouho po toleranci a mohla v Čechách vyjít až v roce 1870.²⁰

V Uhrách, kde Komenský v letech 1650—1654 osobně působil v Šarišském Potoku, bylo jeho dílo od počátku obecně známé; vycházelo tam v četných vydáních latinsky, německy, česky i maďarsky. Mělo vynikající vliv na maďarskou

odmítají vydaný Kancionál berlínský i Katechismus heidelbergský, neboť podle nich „jen bratrská písma jsou duchem božím prodchnutá“, a věří, že z Praxis Pietatis a Domovního kazatele se člověk může snáze spasit než z bible.

¹⁹ Proti Blažkovu vydání Elsnerova spisu „Reformátského smyslu bratří čeští“ vydal Michal Institoris Mošovský brožuru „Potřebné ponapravení omylného spisu: Reformátského smyslu bratří čeští od Ignáce Bojislava . . .“, kde dokazuje, „že učení starých bratří českých s učením augšburského vyznání evangelíků nejlépe se srovnává, ba že s ním v gruntu jedno jest“. (Srov. J. B. Čapek, *Československá literatura toleranční I*, Praha 1933, str. 285.) Větší shodu českobratrství s luteránstvím než s kalvinismem se snažil prokázat také Leškův spis „Rozmlouvání jednoho helvetského vyslance s evangelickým augšburského vyznání Čechem“, který vyšel r. 1784 v Jindřichově Hradci. (Srov. též recenzi v Schönfeldských c. k. pražských novinách 1787, č. 37, str. 296.)

²⁰ Historie o těžkých protiwenstwich církve české. W Praze 1870. Srov. o tom J. A. Komenský, *život, dílo a doba*, Praha 1957, katalog výstavy Komenského ve Valdštejnském paláci v červenci až prosinci 1957, zpracoval Bohumil Novák, str. 61.

kulturu a stálo též u kolébky maďarské pedagogiky.²¹ Živé bylo v maďarském prostředí i na sklonku 18. a počátku 19. století, kdy je maďarsky vydával obzvláště bratislavský nakladatel Simon Weber. O rozšířenosti Komenského díla mezi Maďary svědčí v té době i rukopisné opisy maďarských překladů jeho spisů, jak se v Uhrách vyskytly v 18. stol. Patří k nim maďarský překlad Historie o pronásledování a utrpení církve české, který opsal r. 1795 Samuel Némethi, reformovaný pastor v Hodosi v bratislavské stolici, či rukopis maďarského překladu Komenského Labyrintu, přeloženého Gáborem Pelargusem už kolem r. 1720.

²¹ Z bohaté literatury o pobytu Komenského v Uhrách a jeho vlivu na rozvoj maďarské kultury uvedme alespoň tyto závažnější práce: Ján K v a č a l a, *Comenius és a Rákócziak*, Budapesti Szemle 1889, str. 113–150, 154–157; Lajos R á c z, *Comenius Sárospatakon*, Budapest 1931; Imre B á n, *Comenius és a magyar irodalom*, Irodalomtörténet 1950, č. 4; Mihály V a s z k ó, *Komensky Amos János világnézete és pedagógiája*, Budapest 1954; Eva F ö l d e s o v á, *Apáczai Cseri János és J. A. Comenius u magyar ifjúság sokoldalú neveléséért*, Testneveléstudomány 1955, č. 3; György G e r é b, *Adalékok Komensky didaktikai törekvéseihez magyarországi munkásságának tükrében*, A Szegedi Ped. Főiskola Évkönyve, Szeged 1956, str. 37–52; Tibor K a r d o s, *A sárospataki évek jelentősége Comenius humanista pedagógiában*, Imre B á n, *Comenius és a magyar szellemi élet*, József B a k o s, *A magyar Comenius-kutatás néhány időszzerű kérdése*, vše Pedagógiai Szemle 1958, č. 10.

²² Rukopisný opis neznámého maďarského překladu Komenského Historie o pronásledování a utrpení církve české „Comenius A. János rövid historiája az tseh országi eklésiának üldöztetésének, melly keresztyénné lételének kezdulitől fogva, az az, 894-dik esztendőttől egész 1632-dikig folytattatik“ má 256 stran. Na konci rukopisu je latinská poznámka *Deo juvante descripsi ex exemplo Manucripto mentis fraternae, quus plurimis in locis transcribere coactus sum. Ego Samuel Némethi, V. D. M. pt. Eccles. Helv. Conf. Hodiens. in Insula, adocestus sum d. 16. Aug. finivi d. 9. Sept. 1795.* Rukopis je uložen v Rukopisném oddělení Széchenyiho knihovny v Budapešti, fond Quart. Hung. 1146. Předloha k maďarskému překladu, z něhož byl rukopis opsán, není známa; bylo by ji možno určit jenom podrobným textovým srovnáním se všemi předchozími vydáními Komenského Historie. Z latinské poznámky opisovačovy je patrné, že opis Historie byl v Uhrách rozšířen na více místech.

V Rukopisném oddělení Széchenyiho knihovny v Budapešti je uložen pod sign. Quart. Hung. 245 také Pelargův překlad Komenského Labyrintu. Úplný název překladu zní: *Világ labirintosa, mellyben, A mennyei paraditsom rejtezett, az az, A Világnak olly le írása, mellyben, mintegy világos tükörben, ki adatik, hogy tudnillik a Világ és annak minden Sorsa s állapotnya nem egyéb hanem csak hivság, és hijában való szolgálatosság, unalom és faratság gyötirelem és haboruság, búval, bajjal rakodott nyughatatlanság, végre csalárd, és kétségben ejtő nyomoruság. De ellenben valaki a Jesus Kristusnak hajlékot szerez svivében, és az Istent bé fogadja, belső rejtékében, az a tőkeletes elmélkedésnek nyugodalmat, és tellyes örömének czéllját fel találja. Cseh Nyelvrül Magyarra fordítatott Pelargus Gábor által.* Pelargův překlad je prvním maďarským překladem Labyrintu a je pořízen podle jiného českého vydání Labyrintu než druhý překlad (první tištěný) Rimányův, který měl za předlohu pražské vydání z r. 1782. Přetlumočení nadpisu Pelargova zpracování nesouhlasí s žádným českým vydáním. Ke zjištění české předlohy Pelargova překladu by bylo třeba podrobného textového srovnání se všemi českými vydáními do konce XVIII. stol. Na Pelargův maďarský překlad Komenského La-

Na Komenského Historii o pronásledování církve české a jeho překlad Historie o původu a činech Bratří českých od Poláka Jana Lasického, který vydal Komenský r. 1649 v Lešně, upozorňoval r. 1810 Ference Tótha, proslulého profesora reformovaného kolegia v Pápě, sbírajícího látku k dějinám evropského protestantismu, moravečský pastor János Szalatnay, který je pokládal za nejvýznamnější pramen k historii „česko-moravské reformované církve“. Radil Tóthovi, aby se obrátil na kazatele českých kalvínů v Berlíně Theofila Elsnera, a nabízel mu přitom své prostřednictví.²³ O tom, jak vzácné byly Komenského spisy maďarským reformovaným pastorům v českých zemích, svědčí nejstarší rukopisný opis Truchlivého, který střezil ve svém majetku jako svou nejmilejší knížku Péter Sikora. Po odchodu z Čech do Pruského Slezska ji věnoval zeťovi Josefu Kačerovi, jenž oslavil Komenského v rozsáhlé básnické epejeji „Kalich, meč a kříž“.²⁴

Také mezi maďarskými reformovanými pastory v českých zemích byla rozšířena Komenského Historie o pronásledování a utrpení církve české. Svědčí o tom maďarský rukopisný přepis tohoto díla v zápisníku semtěšského pastora Imre Csidera z r. 1789.²⁵ Csiderův záznam je opisem neznámého maďarského

byrintu upozornil první László Dobossy ve studii *Komenskývel a „Világ útvesztőjében“*, Filológiai Közlöny 1960, č. 3–4, str. 378.

²³ Srov. psaní Jánose Szalatnaye Ferenci Tóthovi z Moravě 15. března 1810, Rukopisné oddělení Széchenyiho knihovny v Budapešti, fond. Quart. Hung. 1043, II. kötet, f. 299. Zamýšlené dějiny evropského protestantismu Tóth nenapsal, avšak vydal řadu cenných monografií z dějin protestantismu v Uhrách a Sedmihradsku. Např. *A magyar- és erdélyországi prot. eklézsiák története*, I. kötet, Győr 1808, *A helvétiai vallástételt tartó túl a dunai püspökök élete*, tamtéž 1808 a *A Helvétiai vallástételt követő túl a tiszai püspökök élete*, tamtéž 1812.

²⁴ Tento nejstarší rukopisný opis Truchlivého vznikl v bezprostřední blízkosti Komenského -- nejspíše v dílně jeho pisáře -- a byl pořízen zároveň s prvním vydáním Truchlivého v roce 1624. Viz *Jan Amos Komenský, Život — dílo — doba*, Praha 1957, str. 133–134, kde se uvádí, že Kačerův tchán Sikora byl Slovák. Sikora pocházel z maďarského městečka Sajó Vámos v boršodské stolici, vystudoval v Šarišském Potoku, odkud odešel do Čech 24. listopadu 1783; o jeho ordinaci a odchodu z Šarišského Potoka srov. *Fragmenta Literarum Testimonialium Fratibus nostris in Bohemiam et Moraviam ad Ministerium Ecclesiae evocatum et exmissorum ad Benignum Mandatum Regium exhibendarum*, TIREKL Šarišský Potok, A XX 7132) a působil tam ve Vysoké, Vtelné a Nebuželich až do r. 1811, kdy odešel do Pruského Slezska, kde r. 1837 zemřel. Jeho maďarský dopis superintendentu Szalayovi z Vysoké 7. května 1787 svědčí spíše pro maďarský původ Sikorův, který nikde nevystupoval jako Slovák (tamtéž A XXII 7977). O Sikorově zeťovi Kačerovi psal J. B. Capek v l. c. II, str. 169–182. Nejnověji o tom viz B. Novák v *Acta Comeniana* 1959, č. 1, str. 56n.

²⁵ Tento zápisník je uložen v Rukopisném oddělení Rádayovy knihovny v Budapešti ve sbírce Historické rukopisy (Történeti tárgyú kéziratai) pod sign. 1556. Kromě opisu překladu Komenského Historie o pronásledování církve české Rövid historiája a csehországi evangelica reformátia ecclesiának a' Papistáktúl származott kegyetlen üldöztetéseknek, a' melyeket eleitül fogva miólta az Evangeliomi Hitnek követésére meg tértenek, ugy mint Krisztus Urunk szenyvedése után 894-dik esztendőtol kezdvén az 1634-dik esztendőig szenvedtenek. 1665-ből

překladu Komenského spisu z r. 1665 a je možné, že Csider nebyl jeho prvním opisovačem mezi maďarskými reformovanými pastory, kteří se v Komenského Historii o pronásledování a utrpení církve české seznamovali v stručném nástinu s naší minulostí do Bílé Hory a navíc mohli při její četbě pochopit všechnu závažnost bělohorské tragédie pro české národní dějiny. Jejím čtenářem byl též János Szalatnay, v jehož Historii církve moravečské nacházíme spolu se jménem Komenského i jeho pohled na důsledky Bílé Hory a vylíčení náboženského pronásledování pobělohorského.²⁶ Také János Végh citoval v „Horlivých a nábožných modlitbách křesťanských“ při popisu pronásledování evangelíků v době temna slova z Listu Jana Ámose Komenského k Čechům z Lešna polského.²⁷ Je příznačné, že právě toto místo cenzor ve Véghových modlitbách potlačil, a ukazuje to, jak se úřední místa obávala národně uvědomovacího účinku Komenského díla. Vlastenecký pathos Komenského spisů působil silně i na národně uvědomělé příslušníky maďarské reformované inteligence u nás, kteří pro své výrazné vlasteneckví maďarské dovedli najít kladný vztah též k českým dějinám a českým obrozenským snahám vlasteneckým. Ne nadarmo citoval István Rimány v předmluvě ke svému maďarskému překladu Komenského Labyrintu jeho prorocká slova z Kšaftu umírající matky jednoty bratrské o vládě věcí, která se zase navrátí do rukou lidu českého!

Rimányův maďarský překlad Labyrintu světa, který vyšel r. 1805 u Simona Webera v Bratislavě,²⁸ je nejvýznamnějším dokladem kultu Komenského mezi

való magyar fordítás“, čítajcího 151 stran, je v Csiderově zápisníku též opis známého listu Filipa Kinského superintendentu Szalayovi z 2. června 1782, ježž přepsal ve své „Nachricht von der Entstehung der reformierten Kirchen-Gemeinden in Böhmen“ János Végh (podle V é g h a, *Nachricht* . . . , str. 42–43 jej uveřejnili Justus Szalatnay, *Ze zápisů Jana Végha*, Praha 1882, str. 6–7, a H r e j s a, *Végh* . . . , str. 18–19) a opis dopisu Michala Blažka vrchnímu služnému v Debrecíně Lajosi Domokosovi z Nosislavi 6. listopadu 1782. (Tento list byl publikován Károlyem V á s v á r y m z originálu uloženého v Archivu zátiské superintendence v Debrecíně v Sárospataki Füzetek 1862, str. 198–200 a poté ještě péčí Imre Benkó v čas. Reformáció 1925, str. 160–161 a Gézy Nagye v edici „Külföldön bujdoso erdélyi diákok levelezése“ b. m., b. d., str. 134.) Dále je v Csiderově zápisníku část jeho dopisu László Szilassyinu ze Semtěše 25. března 1783 (celý list otiskl podle originálu uchovaného v knihovně kalvinského arcigymnasia v Nagykovácsi Imre Benkó v Reformáció 1925, str. 161–163) a z dosud neznámých dokumentů odpověď Szilassyho z Pándu 23. dubna 1783, seznam maďarských reformovaných pastorů, kteří odešli do Čech a Moravy v letech 1782–1784, osvědčení superintendenta Szalaye pro Imre Csidera, vystavené v Miškolci 8. prosince 1782 a stížnost maďarských reformovaných pastorů z Čech neznámému maďarskému novináři ze Semtěše 30. dubna 1789. Všechny tyto dokumenty jsou opsány v zápisníku rukou Csiderovou a tvoří cenný materiál k historii maďarské reformované misie v českých zemích.

²⁶ Szalatnayova historie moravečské církve byla poprvé uveřejněna v Hlasech ze Siona 1861, č. 5–15. Podruhé (podle tvrzení vydavatelova poprvé) ji otiskl Ferd. Hrejsa ve spisku *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby toleranční*, Praha 1931, str. 43–99.

²⁷ Srov. H r e j s a, *Végh* . . . , str. 75.

²⁸ Világ labirintosa és sziv paraditsoma. Mellyet készített volt és a' maga született

maďarskou reformovanou inteligencí v českých zemích. Jeho autor jej vytvořil po jednadvacetiletém působení v českých zemích, kdy se už plně sžil s českým prostředím, a omlouval proto čtenářům v úvodu případné nedostatky své maďarštiny. Nicméně jeho překlad, který je psán plynou, bohatou a literárně vyspělou řečí, svědčí o tom, že jeho původce se neodcizil svým rodným a odevzdal jim dílo duchovního velikána sousedního národa v čisté a krásné podobě. Jímavá a zasvěcená je i Rimányova předmluva, kde překladatel podává obsáhlý životopis Komenského, v němž zdůrazňuje jeho pobyt v Šarišském Potoku a zásluhy o rozvoj vědeckého poznání v Uhrách. Důležitá je též okolnost, že Rimány pořídil svůj překlad z češtiny podle pražského vydání z r. 1782,²⁹ a prokázal tím nejen neztenčené znalosti mateřštiny, ale také dokonalé ovládnutí jazyka té země, v níž našel svůj nový domov.

Literární úrovni svých českých prací věnovali maďarští reformovaní katechéty vždy velkou pozornost a přímo na Komenského Labyrintu se učil János Végh, což se výrazně obrazilo v jeho nejpopulárnějším spise „Horlivých a nábožných modlitbách křesťanských“,³¹ kde se často odvolával např. na Komenského Praxis. Végh se zde přitom nebránil hovorovým prvkům jazykovým, což přispělo k oživení jeho modliteb a přiblížilo je lidovým čtenářům. Používal vědomě lidových obrátů a kritizoval Kúna pro jeho úzkoprsé lpění na spisovném úzu v Kúnově překladu Herynga. Kúnova orientace na spisovný jazyk, na styl dobrých autorů, jak se vyjádřil, byla ovšem správná a také jeho poukaz na množství různých nářečí na Moravě i v Čechách, jež nedovolovalo, aby z nich byl činěn vzor pro spisovnou řeč, byl na místě. Méně spravedlivý a správný byl odsudek

Cseh Nyelven kiadott Koménius Ámos János. Mostan pedig legelőször Magyar Nyelvre fordított Rimány István, Liszszai Református Prédikátor Cselsz. Országban. Posonyban, Weber Simon Péter betűivel, 1805. Rimányův překlad má 356 stran a autor jej roku 1808 zaslal s vlastnoručním věnováním (Bibliothecae Illustris Collegii Ref. S. Patakiensis, gratuito dono offert Editor. Anno 1808. Steph. Rimány, p. t. Pastor Eccl. Ref. Visocensis in Bohemia) knihovně kalvínské kolegia v Šarišském Potoku, kde se dnes tento výtisk nachází pod sign. 733. Jiný exemplář Weberova vydání Rimányova překladu Labyrintu chová Universitní knihovna v Bratislavě (sign. XXI G 1631) a Universitní knihovna v Praze (sign. 45 G 181). O těchto dvou knížkách podává bibliografický záznam: sb. *Jan Ámos Komenský, Život — dílo — doba*, Praha 1957, str. 30, kde je však u druhé knihy chybná signatura 54 G 181. Rukopis Rimányova překladu z r. 1804 je dochován v Muzeu Jana Ámose Komenského v Praze. O Rimányově překladu Komenského Labyrintu psal poprvé L. D o b o s s y l. c., str. 378 n.

²⁹ Labyrint světa a ráj srdce od Amoza Komeniusa, pastýře ewangelického. Podle exempláře Berlinského přetištěn w Praze, u Jana Samma 1782. — Exemplářem berlinským se rozumí české vydání Labyrintu v Berlíně r. 1757.

³⁰ Srov. J. B. Č a p e k l. c. I, str. 245.

³¹ První vydání Véghových „Horlivých a nábožných modliteb křesťanských“ vyšlo r. 1799 v Praze u Františka Jeřábka. Druhé r. 1807 tamtéž u Bohumila Háze a třetí zveřejnil již po Véghově smrti v opraveném a vlastními kusy rozmnoženém vydání, r. 1836 u Háze reformovaný pastor v Krakovanech Jan Košut.

Véghova spisu, který ze svých úvah vyvodil.³² Lidovost Véghových modliteb není jenom vnější, jazyková. I obsahem jsou tyto modlitby nejlidovějším náboženským dílem v české tvorbě maďarských reformovaných pastorů u nás. Nejen svým programovým zaměřením na lidové vrstvy, ale také pojetím, jímž probleskují i protifeudální lidové názory. (Srov. „Modlitbu křesťanského hospodáře s polní prací se obírajícího“.) Čtivější a přístupnější byly Véghovy modlitby také proto, že postrádaly obvyklé evangelické přísnosti a místy si svou tematikou i zpracováním nezapadly ani s jarmarečnickými písněmi. („Modlitba muže takového, který skrže svou zlou ženu veliký domácí kříž mívá.“) V jejich druhém díle umístil Végh Píseň staročeskou k potěšení v chudobě sevřených křesťanů, která se podle něho nacházela i v „uherském reformátském kancionálu“. Mezi Maďary se patrně dostala ještě s jinými českými reformačními písněmi v 16. stol.³³

Nejcennějším Véghovým dílem je jeho historie počátků reformované církve v Čechách, německá „Nachricht von der Entstehung der reformierten Kirchen-Gemeinden in Böhmen“,³⁴ která je jakousi životopisnou kronikou, zachycující nejen životní osudy Véghovy, ale i činnost ostatních maďarských reformovaných pastorů v Čechách. Végh si ke své práci opatřil řadu dokumentů, jež zachytil buď sám ze své praxe v Knize zápisů, anebo si je vyžádal z předtiské reformované superintendence v Šarišském Potoku, kde už před ním shledával dokumenty k dějinám maďarské reformované misie v českých zemích Jiří Opočenský, jež získal z Uher i kopii známého listu hraběte Kinského superintendentu Szalayovi.³⁵ Opočenský se stal později Blažkovým nástupcem v superintendenčním úřadě na Moravě.

Végh se však ve své práci nespokojil pouhým přehledem a glosováním historických dokumentů, ale oživil ji léz osobními vzpomínkami aktivního účastníka a vyslovil v ní kredo pokrokového osvícenského kněze, který pokládá za svůj hlavní úkol osvětovou práci mezi lidem, a třebaže ji měřil náboženskými brýlemi, chápal mnohé skutečné potřeby lidu a znal i četné příčiny jeho oprávněné nespokojenosti s feudálním pořádkem. Viděl právem sílu a přednost tolerovaných nekatolických církví v jejich lidové základně, i když si už plně neuvědomoval, že právě této skutečnosti bylo těmito církvemi zneužíváno k podpoře feudalismu

³² Srov. list Sándora Kúna Michalu Blažkovi z Kloubouk 15. listopadu 1799, AMS Praha, sign. 6/0047.

³³ Viz J. B. Č a p e k l. c. I, str. 245.

³⁴ Vznik „Nachricht...“ vylíčil sám Végh v předmluvě k tomuto spisu a podle něho H r e j s a, *Végh...*, str. 98–100. Végh ji napsal r. 1819 na podnět ochranovského protestantského kazatele J. F. Nietschkeho a zaslal i s maďarským dodatkem (Toldalék az érdemes olvasóhoz) reformovaným kolegům v Debrecně a Šarišském Potoku (o tom srov. blíže kap. I, pozn. 8).

³⁵ Viz žádost Jiřího Opočenského, tehdy pastora v Klášteře, z 2. září 1815 k předtiské superintendenci, v níž prosí o kopii listu hraběte Kinského superintendentu Szalayovi z 2. června 1782, TIREKL Šarišský Potok, A XXXVIII 15678.

a oslabování protifeudálních tendencí uvnitř lidových mas. Véghův obraz je však zcela prost pozdější idealizace evangelických historiků, kteří líčili české toleranční církev evangelické jako představitelky utlačovaných vrstev proti vládnoucí církvi katolické a feudálním vrchnostem. Végh poukázal naopak na slábnutí náboženských protikladů v průběhu českého národního obrození a na podporu, již se tolerovaným církvím postupně dostalo od feudálního státu i katolických vrchností. Zmínil se v té souvislosti o Filipu Clarym, Václavu Paarovi, Filipu Kinském aj.³⁶ Tento jasný nezkrášlující Véghův pohled je velkou předností jeho práce, která je dodnes cennou, ani ne tak shromážděným dokumentárním materiálem — který je Véghem, jak na to zde bylo již poukázáno, podáván často nepřesně, což zavinilo řadu omylů české evangelické církevní historie, jež vycházela ve svém líčení maďarské reformované misie v českých zemích takřka výhradně z Végha — jako spíše osvícenským hlediskem svého autora, jeho bystrým úsudkem a vášnivou osobní účastí na popisovaném ději. Tato práce je podivuhodným dokladem toho, jak příslušník inteligence nám jazykově vzdáleného národa dovedl srůst s českým lidovým kolektivem a přiblížit se tak českému světu u samotných jeho kořenů.

Osvícenský názor Véghův se jeví zejména v jeho hodnocení tolerančního patentu, jehož význam spatřuje Végh hlavně v tom, že zajistil všem bez ohledu na náboženské přesvědčení plné užívání občanských práv. Současně s tímto zdůrazněním buržoazního požadavku občanské rovnosti pranýřuje Végh z osvícenského hlediska dobu temna a sklání se s úctou před českým národem, který dovedl po sto šedesát let vzdorovat duchovnímu násilí. Poukazuje na množství českých knih, jež kolovaly mezi tajnými evangeliky v době pobělohorské, a píše, že „snad žádný národ na světě neměl tolik krásných knih jako v tomto období Česi“, a dovolává se vychloubačného výroku Koniášova, který prohlásil, že sám zničil v Čechách 60.000 kacířských knih.³⁷

Umělecky působivý, avšak obsahově chudší je maďarský Dodatek k *Nachricht*,³⁸ v němž si Végh stěžuje svým krajanům na nevďěčnost českých reformovaných sborů, které dávaly od desátých let devatenáctého století přednost českým pastorům, vystudovavším v Uhrách, před syny maďarských kazatelů. Zračí se tu i osobní nespokojenost Véghova, jenž řadu let marně usiloval o úřad českého superintendenta. Svým nebojácným a samostatným myšlením nebyl církevním vrchnostem příliš po chuti a ty nakonec r. 1820 po smrti posledního českého superintendenta maďarské národnosti László Baky jmenovaly jeho ná-

³⁶ Srov. Végh, *Nachricht* . . ., str. 70, 36 aj.

³⁷ Tamtéž str. 19.

³⁸ Toldalék az érdemes Olvasóhoz. A csehországi református ecclesiáknak és az abban lévő Predikátoroknak mostani állapottyokról, *Nachricht* . . ., str. 158—184. Zkrácený výtah z tohoto maďarského Dodatku uveřejnil Pál Réthi v čas. *Sárospataki Füzetek* 1864 (roč. VIII), str. 823—830.

stupcem mladého českého kazatele Matyáše Kubeče, jehož nadřizenost Végh těžce snášel. Svědčí o tom např. i jeho stížný list superintendentu podunajské superintendence Gáboru Báthorymu z 21. března 1821,³⁹ v němž opakuje zhuštěnou formou hlavní myšlenky Dodatku, a píše o úmyslu poslat své nejbližší do Uher; pro zetě Gersona Szalatnaye počítal s umístěním v předtiské superintendenci a syna Józsefa chtěl usadit v Kumánii (Kúnság). Spory se superintendentem Kubešem a vídeňskou konsistoří ztrpčily i poslední léta Véghova života (zemřel 1. února 1830) naplněného usilovnou prací literární, jejímž prostřednictvím se Végh seznámil také s řadou význačných osobností českého národního obrození. Václav Matěj Kramerius jej učil na počátku jeho pobytu v Libiši česky a pomáhal mu při překladu Agendy a přípravě prvních českých knih a osobními příznivci Véghovými byli Karel Rafael Ungar a Jiljí Chládek, který byl Véghovi sympatický zejména svým svobodomyšlným, tolerantním stanoviskem vůči nekatolíkům.⁴⁰ Do styku přišel Végh i s Janem Nejedlým; jejich setkání popsal ve svých vzpomínkách Véghův syn József,⁴¹ který tvrdil, že Nejedlý se dopustil při korektuře druhého vydání Véghových modliteb (1807) řady českých chyb, jež odmítal uznat, a byl Véghem přesvědčen až na zasedání „učené společnosti“ (zřejmě Královské české společnosti nauk) citacemi z českých autorů 17. stol. a jiných autorit českého jazyka. I když tato zpráva je nepochybně nadsazená, ukazuje přece jen na hluboké Véghovo proniknutí do tajů českého jazyka a literatury, jak o tom ostatně svědčí i Véghovy citace z Komenského a dalších českých autorů. Véghovu literární práci ocenil sám Josef Dobrovský v kladném posudku jeho Agendy z roku 1783.⁴²

János Végh patří k nejvýznamnějším česky píšícím autorům mezi maďarskými reformovanými pastory a učiteli v českých zemích. I když stál pevně na pozicích kalvinismu, přece jenom svými osvícenskými názory a pochopením pro potřeby poddaného lidu úzký náboženský obzor přerůstal a svým talentem literárním i výraznou individualitou myšlenkovou si právem vydobyl místo v české obrozenské literatuře.

Vypělou literární češtinou psal také moravečský kazatel János Szalatnay, který bývá evangelickou literaturou kladen co do významu po bok Véghův, ačkoliv svým ideovým profilem Végha zdaleka nedosahuje a je příkladem konzervativního pastora, jenž nikdy nepřekročil hranice feudálního a náboženského myšlení. Srovnání Végha a Szalatnaye nám může posloužit jako vhodný příklad konfrontace pokrokového a reakčního proudu v literární tvorbě maďarské refor-

³⁹ Ráday könyvtár Budapest, Püspöki levéltár, sign. F 162.

⁴⁰ Végh, *Nachricht* . . . , str. 34–35.

⁴¹ Srov. Végh József levele Szentpéteri Sámuel espereshez. *Adatúl Végh János, volt csehországi magyar pap, élet és korrajához*. Sárospataki Füzetek 1861, str. 529–530.

⁴² *Litterarisches Magazin* III, str. 146–147. Uvádím podle Ferd. Hrejsy, *Dobrovský a čeští evangelíci*, čas. Bratislava 1929, str. 586.

mované inteligence v českých zemích. Szalatnay byl neochvějně přesvědčen, že hlavním úkolem náboženství je nabádat poddané k poslušnosti feudální vrchnosti a ve své veršované závěti k tomu vybízel i svou rodinu a svůj sbor. Jeho slova jsou tak charakteristická nejen pro něho samého, ale i pro pojetí náboženství u většiny pastorů a celkovou funkci tzv. tolerančních církví, jíž se naprosto nelišily od katolicismu, že si zde zaslouží být doslovně citována.

Vrchnost nám sám řídil Bůh náš dobrotivý,
o naši bezpečnost zdejší jsa pečlivý,
kdožkoli se tedy vrchnosti protiví,
zrovna se řízení božimu protiví.

Kdo se pak protiví božímu řízení,
ten jistě dobude sobě odsouzení,
totiž jak odbojník nepůjde k spasení
dle slova božího než k zatracení.

Jak dobří křesťané to vy si posuďte
a tak své vrchnosti vždy poslušni buďte,
proti ní všetečně nic zlého nekuťte,
i myšlení na to od sebe zapuďte.

Což jest císařovo, císaři dávejte,
uložené daně věrně odvádějte,
podle práva země břemena snášejte,
že Bůh vám pomůže, silně v něm doufejte.

Totoť jest poslední mé k vám navržení,
směřující přímo k vašemu blažení,
a tím buďtež všickni Bohu poručeni
při tom mém posledním s vámi se loučení.⁴³

Nelze najít přesvědčujícího důkazu o vzájemné podpoře a závislosti náboženství a feudalismu než tato Szalatnayova slova ztotožňující „vládu boží“ s vládou feudálů. O užitečnosti Szalatnaye a jemu podobných pro feudální řád nemůže být pochyb. Pomáhali státu a vrchnostem brzdit protifeudální hnutí lidu

⁴³ Cituji podle otisku Ferd. Hrejsy, *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby toleranční*, Praha 1931, str. 114–115. Hrejsa uveřejnil veršovanou závěť Szalatnayovu pod titulem „Loučení Jana Szalatnaye se sborem a rodinou r. 1827“ na str. 108–119 uv. sp. na základě prvního vydání nazvaného „Poslední hlas mého nejmilejšího pana otce Jana Szalatnay“, které vydal Szalatnayův syn Jan u Josefa Aloise Landfrasa v Jindřichově Hradci r. 1829.

a naději na odměnu na věčnosti jej odváděli od třídního boje k představě třídního smíru, k poslušnosti vrchnostem světským a církevním.

Tuto funkci plnila ve svém celku všechna náboženská literatura, ať katolická či evangelická, a plnila ji i tvorba maďarských reformovaných pastorů, zejména její nejmasovější část, modlitby, kancionály atd. Typickým příkladem jsou zde Szikszaiovy modlitby, jež byly od svého prvního českého vydání v r. 1796 v českých evangelických kruzích velmi rozšířeny a za sto let se dočkaly čtyř vydání.⁴⁴ Jejich organickou částí byly modlitby za duchovního pastýře, za krále a za úřady. Poslušnost a poníženost vůči nim vštěpoval autor zejména příslušníkům tak zvaných nižších vrstev; v modlitbě chudého jim výslovně připomínal, aby „zlým okem nehleděli a nezáviděli těm, kteří nad ně šťastnější los mají . . . a byli poníženi, neboť tak je k tomu vede nízkost jejich stavu“.⁴⁵

Jediným kladným rysem této literatury byla její česká forma; celé generace lidových čtenářů se z ní učily psanému českému slovu. Domnívám se, že výzkum četby českého lidu za obrození by ukázal, že tato literatura se dostala do jeho rukou mnohem častěji než umělá česká literatura obrozenecká, z níž k němu pronikly nejspíše ještě české časopisy, ale sotva už básně Kollárovy a Čelakovského, nemluvě samozřejmě o Palackém, Šafaříkovi a ostatních představitelích vědecké literatury. O to byla ovšem tato náboženská produkce nebezpečnější, neboť v českém rouše šířila mezi lidovými čtenáři i svou škodlivou náboženskou ideologii. Její účinek nelze však přeceňovat, lidové vrstvy měly s feudály své zkušenosti a ani náboženská literatura nemohla svým nabádáním k třídnímu smíru a poslušnosti vrchnostem podstatněji ovlivnit jejich smýšlení.

V této souvislosti je třeba rozhodně odmítnout tvrzení evangelických církevních historiků o náboženském nadšení českých evangeliků po vydání tolerančního patentu. Radost nad náboženskou svobodou u nekatolických poddaných vyplývala z jejich nadějí na všeobecné uvolnění feudálních pout; v oslabení katolické církve spatřovali právem oslabení jedné z hlavních opor feudalismu. Na potvrzení této skutečnosti byla zde již uvedena řada dokladů; jedním z nejvýznačnějších dokumentů, který přispívá k vyvrácení legend evangelických církevních historiků o náboženském nadšení českých evangeliků, je stížnost reakční „pravověrné“ části maďarských reformovaných pastorů v Čechách neznámému maďarskému novináři z r. 1789, v níž čteme tato pozoruhodná slova o „náboženském smýšlení“ českých evangeliků: „Tento národ hledal za svobodou svědomí svobodu tělesnou, a když ji v náboženství, jež přikazuje služebníkům evangelia

⁴⁴ První vydání pořídil Michal Blažek. (Jiřího Sixaye křesťanská naučení a modlitby. Z uherského jazyka přeložil Michal Blažek. V Brně u J. S. Seidlera 1796.) Druhé vydání vyšlo péčí Gustava Garčika r. 1850 v Jindřichově Hradci, třetí v letech 1879–1882 v Kolíně a čtvrté r. 1896 v Pardubicích. Třetí a čtvrté vydání připravil Čeněk Dušek.

⁴⁵ Jiřího Sixaye křesťanská naučení a modlitby, z uherského jazyku přeložil Michal Blažek, IV. vydání, díl III, str. 58.

dávat, co je božího bohu a co je císařovo císaři, nenalezl, není mu třeba ani boha, ani náboženství, ba ani císaře, jehož ctí ne z přesvědčení, ale z přinucení. Není to moje nepokojné pero, jež zveličuje tuto záležitost, ale svědčí o tom v této zemi již tu a tam pustě ležící chrámové kameny. Není prostředku, jehož bychom nepoužili ke změně smýšlení tohoto národa a s nimž bychom se jej nesnažili přivést k poznání, že každý sbor je povinen ctít a žít svého kazatele, ba dvakrát již vyšel v té věci i nejvyšší dvorní příkaz, ale žádný prostředek nepomáhá, neboť zde se celé křesťanské náboženství sestává jen z toho, že lid helvetského vyznání nemá být nikomu ničím povinen.⁴⁶ Lidová kritika náboženských principů ze strany nekatolických poddaných ještě vzrostla během dalších desetiletí, kdy stále více nahlíželi reakční úlohu tolerančních církví a jejich úzké spojení s feudalismem. Zajímavě to ukazuje mimo jiné list vsetínského pastora Ference Paála superintendentu Blažkovi z 26. března 1814, v němž si Páal stěžuje na protináboženské názory svých farníků, kteří dovedou z úvah o náboženství učinit závěr, že „písmo svaté je karabáč upletený kněžími na nevědomé lidi.“⁴⁷

Sklon ke kritice náboženství a tím i ateistické náhledy podporovali v lidových vrstvách také někteří osvícení pastoři, z nichž na prvním místě třeba uvést jimramovského superintendenta Michala Blažka.

Michal Blažek byl řadu let vychovatelem u maďarského osvícence a josefinisty Gedeona Rádaye, který soustředil ve své bohaté knihovně díla nejpokrokovějších západoevropských filosofů a znal dobře názory Rousseauovy, Voltairovy, Helvétiovy, Diderotovy aj.⁴⁸ V jeho knihovně měl možnost seznámit se s těmito filosofy i Blažek, který dostal poté příležitost osobně poznat výhonky buržoazního myšlení i buržoazní společenskou praxi za svých studií v Holandsku a Švýcarsku; o vymoženostech buržoazního zřízení ve Švýcarsku psal Blažek

⁴⁶ Stížnost části maďarských reformovaných pastorů ze Sentyše 30. dubna 1789 neznámému maďarskému novináři; opis v zápisníku Imre Csidera z r. 1789, RKK Budapest, Történeti tárgyú kéziratai, sign. 1556/10.

⁴⁷ V celém kontextu zní citované místo v maďarském originálu takto: „Egyébb magam dolgai felől pedig majd ha jó az Incl. Consistoriumtól, oda világosan fogok felelni, s kifejezni, mely rossz fundamentumon áll a Vsetini Ecclesia mintegy nyoltz vallástalan emberek által, már akár fellyébb kezdődik azon romlóság oka, akár onnét, hogy olyan emberek kezdenek a' Neológia szerént böltselkedni, a' kik csak magok nevetek se tudják leírni. A' kik elkezdvén egy két helyet a' Szent Irásban kétségbe hozni, onnét legkönnyebben véghez viszik osztán ezt mondani: A' Szent Irás is a Papok által keszített korbács a tudatlan emberekre: mi pedig tudván, hogy nem mondhatom, hogy halgatóim közzül előttem ezt valaki illy világosan mondotta volna: sőt ugy veszem észre; hogy tudtokra vagyok az olyan beszédnek a' fels. Császár által lett megtiltása; azért kevés jeltől csak lehet azt látni; vagy hallani keveset.“ (List Ference Paála superintendentu Blažkovi ze Vsetína 26. března 1814, AMS Praha, sign. 33/60a.

⁴⁸ Srov. Viktor Segesváry, *Egy magánkönyvtár a XVIII. században* (Ráday Pál és Ráday Gedeon a magyar kultúra szolgálatában), Református Egyház 1954, č. 9, str. 194.

Gedeonu Rádayovi s velkým nadšením ze Ženevy 4. srpna 1781.⁴⁹ Když se začala připravovat misie maďarských reformovaných pastorů a učitelů do českých zemí, vrátil se Blažek na pokyn zástupce zátiského superintendenta Istvána Szathmáriho Paksiho domů⁵⁰ a odešel jako první reformovaný kazatel z Uher v srpnu 1782 na Moravu. Po dvouletém působení v Nosislavi se přestěhoval do Jimramova, kde jej zastihlo v druhé polovině roku 1784 jmenování superintendentem, za něž vděčí nejvíce Rádayovi.⁵¹ V blízkém styku byl také s druhým hlavním předákem maďarských kalvinů Józsefem Telekim st., který financoval tisk jeho českých knih.⁵² V okruhu Rádaye a Telekiho se pohybovala též řada uherských jakobínů a je možné, že s některým z nich přišel Blažek do styku už v době svého vychovatelství u Rádayových. Jednu z nejvážnějších judicií proti Blažkovi při vyšetřování pro jeho domnělou účast na tak zvané helvetské rebelii na Českomoravské vysočině v r. 1797 tvořil jakobínský leták, jehož autorem byl účastník spiknutí uherských jakobínů Ferenc Abaffy a který Blažek obdržel podle vlastního doznání před krajskou vyšetřující komisí v Jihlavě zároveň se stížnými spisy dvou uherských žup z r. 1793 proti omezování svobody tisku od svého švagra Jana Podhradského ze Senice jako „zajímavost“ pro svou sbírku literárních památek. Blažek se hájil tím, že tyto věci nikomu neukazoval a dále je nerozšiřoval. Vyšetřující komise se s jeho vysvětlením spokojila a napomenula jej pouze, že měl nedovolené písemnosti ohlásit a odevzdat státním úřadům.⁵³

Tato Blažkova výpověď však nebyla pravdivá. Blažek neobdržel tyto písemnosti od svého švagra Jana Podhradského, nýbrž od pastora Sándora Kúna z Klobouk,⁵⁴ který je mohl nejspíše získat od kazatele německého luteránského

⁴⁹ Tento list uveřejnil rovněž Viktor Segesváry, *Blasek Mihály levelei Ráday Gedeonhoz*, tamtéž 1954, č. 11, str. 13–14.

⁵⁰ István Szathmari Paksi, tehdy náměstek zátiského superintendenta, vyzval 1. ledna 1782 v dopise maďarskému studentovi v Utrechtu Istvánu Nagyovi Michala Blažka a jeho kolegu Pála Osgyániho k okamžitému návratu do Uher, aby se mohli připravit na službu v reformovaných sborech na Moravě. Tento list uveřejnil Lajos Segesváry, *Adalékok a cseh-morva misszió történetéhez*, Theologiai Szemle 1935, str. 142 n.

⁵¹ Viz psaní Michala Blažka Gedeonu Rádayovi z Nosislavi 24. ledna 1784, jež otiskl J. Molnár v čas. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1906, č. 36, str. 562–564.

⁵² Srov. pozn. 11.

⁵³ J. Dobráš, *O zatknutí pana superintendenta M. Blažka*, Časopis historický 1881, str. 179. Zmíněný jakobínský leták a petici gemerské župy z 9. září 1793 a biharské z 30. září 1793 uveřejnil na základě kopií v Rukopisném oddělení Széchenyiho knihovny v Budapešti (Quart. Lat. 720, fol. 41–44, Quart. Lat. 2317/VIII, fol. 125–126 a Quart. Hung. 69, fol. 1–8) a ve Státním archivu v Brně (Presid. gub., fasc. 51, kart. 53) K. Benda, *A magyar jakobinusok iratai I*, Budapest 1957, str. 1043–1045, 938–953. Zmiňuje se o nich též K. Mejdřícká l. c., str. 113.

⁵⁴ Viz dopis Sándora Kúna Michalu Blažkovi z Klobouk 3. dubna 1794, v němž píše, že tytéž písemnosti poslal i svému švagrovi Jánosovi Inczédymu, jenž byl také podezírán pro účast na tzv. helvetské rebelii, AMS Praha, sign. 6/0033.

sboru v Brně Heinricha Rieckeho. Riecke se seznámil s uherskými jakobíny osobně za jejich nedobrovolného pobytu v brněnské věznicí; Ferenc Kazinczy mu věnoval po letech uznalou vzpomínku.⁵⁵ Kún přicházel s Rieckem často do styku, když zajišťoval v Brně tisk českých knih moravských kalvinů, a sám nebyl zcela uzavřen liberálnějšími myšlenkami, jak o tom svědčí jeho překlad jednoho spisu Heryngova, v němž se hlásí k představám osvěcenského theocentrismu.⁵⁶

Je takřka nepochopitelné, že Blažek mohl být za přechovávání jakobínského letáku a nedovolených písemností vyšetřující komisí pouze napomenut, ačkoliv v Uhrách byli lidé po odhalení jakobínského spiknutí pro četbu a rozšiřování jakobínských spisů odsuzováni k dlouholetému žaláři či dokonce k smrti. Sám Ferenc Kazinczy, vůdčí osobnost počátečního období rozvoje maďarského národního hnutí a organizátor hnutí jazykové obnovy, byl na toto obvinění odsouzen k smrti a teprve později omilostněn. Shovívavost vyšetřujících orgánů vůči Blažkovi si nedovedeme vysvětlit ničím jiným než zásahem některého z jeho mocných maďarských příznivců, který už předem usměrnil vyšetřování v jeho prospěch. Mezi listinami zabavenými Blažkovi byly i maďarské poznámky Kazinczyho,⁵⁷ jež by ukazovaly na to, že Blažek s ním měl nějaké bližší spojení, ať už šlo o styk přímý či nepřímý. Prostředníkem tu mohl být kupříkladu maďarský reformovaný pastor v Libiši ve středních Čechách János Végh, který byl v Šarišském Potoku spolužákem Kazinczyovým; z dob studií uchoval ve svém zápisníku jednu jeho latinskou báseň a také později s ním udržoval přímý styk, jak o tom svědčí jeho obsáhlý dopis Kazinczymu z Libiše 7. června 1783, v němž mu podrobně vyličil svou cestu do Čech.⁵⁸

Podezírání Blažka ze sympatií k uherským jakobínům nebylo tedy bezdů-

⁵⁵ Srov. Kazinczyho poznámku k latinské historii maďarských jakobínů od Antala Szirmaye z r. 1809, v níž Kazinczy vzpomíná s velkým uznáním na Rieckeho řeč nad hrobem Samuela Vrchovského, který byl po odsouzení pro účast na jakobínském spiknutí uvězněn v Brně a zemřel v zábrdovické nemocnici. (K. B e n d a l. c. III, Budapest 1952, str. 401, kde nesprávně uvádí, že Vrchovský zemřel ve vojenské nemocnici v Obrovicích. Správný údaj má B. K u b e š o v á — P i t r o n o v á, *Brněnská internace účastníků prvního republikánského hnutí v Uhrách*, Slovenské historické studie 1955, str. 87.)

⁵⁶ Krátké vyučování v křesťanském učení pro dívky obojího evangelického vyznání složené od Danyela Jindřicha Heringa. Z německého skrz Alexandra Kúna, slova Božího kazatele přeložené. Nákladem překladatele. V Brně vtištěné u Františka Karla Siedlera 1799. Osvícenský theocentrismus Kúnův dosvědčuje zvláště první kapitola O bohu a vlastnostech jeho, str. 9 n.

⁵⁷ Srov. K. M e j d ř i c k á l. c., str. 113. Šlo o poznámky Kazinczyho o vzniku petice biharské župy z 30. září 1793, na níž měl velký podíl patrně i Kazinczy sám. Otiskl je K. B e n d a l. c. I, str. 948–949.

⁵⁸ Latinská báseň Kazinczyho se nalézá v rukopisné knize zápisů Jana Végha z 2. pol. 18. stol. (str. 65) uložené v knihovně Husova sboru v Praze. Véghův dopis Kazinczymu uveřejnil J. V á c z y v *Kazinczy Ferencz levelezése I*, Budapest 1890, str. 42–46.

vodné, i když obvinění, že měl vůdčí roli v přípravách takzvané helvetské rebelie, se ukázala nepravdivými a byla uměle vykonstruována komisařem Grohmanem, stejně jako celé údajné helvetské spiknutí, jež nebylo ničím jiným než hnutím proti vojenské povinnosti mezi poddanými na Vysočině.⁵⁹

Historii helvetské rebelie vylíčil Blažek podrobně v českém veršovaném vyprávění,⁶⁰ v němž projevil pozoruhodný smysl pro lidovou řeč, lidový způsob myšlení a vyjadřování. Jeho čeština je neobyčejně jadrná a místy připomíná veršované spisy českých písmáků 18. stol. Třebaže smyslem tohoto Blažkova veršování bylo odvrátit od sebe podezření z podpory revolučních akcí, získáváme z něho plastický obraz o protifeudálním smýšlení lidu. Na oprávněné příčiny nespokojenosti poddaných s feudálním pořádkem upozornil Blažek i při výslechu před vyšetřující komisí v Jihlavě, kde hovořil o jejich odporu k vrchnostenskému útlaku a nenávisti k válce, již pokládali za záležitost pánů. Zmínil se také o jejich nadějích v revoluční Francii, od níž očekávali především zrušení roboty. Blažek rovněž uvedl, že tyto názory čerpali lidé z pražských českých novin, v nichž četli se zalíbením zprávy o porážkách rakouských armád a pronikání Francouzů k českým hranicím.⁶¹ Neřekl ovšem již, že tyto noviny si vypůjčovali od příslušníků české buditecké inteligence a v hojném počtu také od uherských reformovaných pastorů, jak o tom svědčí např. hlášení krajského hejtmana chrudimského z ledna 1793.⁶² V souvislosti s šířením jakobínských idejí na českém venkově padlo jméno Blažkovo už při vyšetřování poddaných na Dalečínku, patřícímu k panství kunštátskému, kde se v roce 1792 vyskytly mezi poddanými názory o potřebě stejných povinností a práv na práci a využívání jejich výsledků u všech lidí bez rozdílu jejich sociálního a majetkového postavení. Přestrasené rakouské úřady spatřovaly v těchto názorech hned vliv francouzských emisarů. Vyšetřováním se zjistilo, že jedním z hlavních šířitelů těchto zásad byl konikovský poddaný Sláma, který rozséval i nedůvěru k mnoha náboženským tezímu

⁵⁹ Prokázala to spolehlivě Květa Mejdřická v l. c. v kapitole Hnutí proti vojenské povinnosti na Českomoravské vysočině r. 1797 (str. 99–120), která je prvním důkladným marxistickým osvětlením problematiky tzv. helvetské rebelie a kde je v souvislosti s tím všestranně objasněna také činnost Blažkova. Mejdřická uvádí ve své práci i přehled dosavadní literatury k této otázce. Její údaje možno doplnit z nejnovější produkce o článku M. Vaňáčka, *K ohlasu Velké francouzské revoluce v českých zemích*, Vlastivědný věstník moravský 1959, str. 109–116. Ve vynikající práci Mejdřické nesouhlasím pouze s kategorickým odmítnutím možnosti, že by Michal Blažek sympatizoval či byl ve spojení s uherskými jakobíny (Mejdřická l. c., str. 113). Nepravdivost jeho tvrzení o jakobínském letáku Abaffyho i jiné okolnosti zmenšují důvěru k jeho výpovědi před vyšetřující komisí, kde se pochopitelně snažil od sebe odvrátit všechno podezření.

⁶⁰ Otiskl je J. F. Svoboda, *Helvetská či frajmaurská rebelie r. 1797*, Časopis moravského zemského musea 1912, str. 241–256 a 1913, str. 89–111.

⁶¹ Viz K. Mejdřická l. c., str. 111.

⁶² F. Roubík, *Ohlas francouzské revoluce na českém venkově r. 1793–1794 ve světle úředních zpráv*, Časopis pro dějiny venkova 1923, str. 177.

a pochyboval také o pravdivosti evangelia, přičemž se výslovně odvolával na výklad jimramovského superintendenta Blažka.⁶³

I z těchto několika málo skutečností lze tuším vyvodit závěr, že Blažek už svým vzděláním a životními zkušenostmi patřil k nejosvícenějším příslušníkům inteligence, kteří v té době působili na českém venkově; jeho činnost byla nesena duchem svobodomyšlným a sympatiemi s utiskovaným poddaným lidem i odporem k výstřelkům feudální vlády a feudální náboženské ideologie. Blažek měl kladný vztah také k českému národnímu obrození a celému českému národně uvědomovacímu procesu. V jeho knihovně byly Letopisy trojanské, Jungmanova Historie literatury české a dokonce i Písně katolické Tomáše Fryčaje, což ukazuje na Blažkovo osvícenské povznesení nad malichernou náboženskou zaujatost.⁶⁴ Blažkova osobnost vzbudila pozornost samotného Josefa Dobrovského, který prosil Ribaye o některé Blažkovy knihy a zajímal se též o životní osudy jejich autora. Roku 1787 posoudil pak ve svém časopise Litterarisches Magazin Blažkovo vydání v evangelických kruzích velmi oblíbeného Elsnerova spisku „Mléko čisté pravdy hoží“.⁶⁵ Existuje dohad, že Michal Blažek byl také podavatelem prosebného spisu k českým stavům z r. 1793 za podporu českého jazyka, což je jediný doklad o proniknutí českých národních snah na zemský sněm.⁶⁶ Lásku k českému jazyku a české kultuře šířil Blažek i v lidových vrstvách; na jeho popud odebírali reformovaní pastoři na Moravě vždy dva exempláře českých novin, jeden pro sebe a druhý pro lidové čtenáře.⁶⁷

O šíření českých knih a časopisů mezi lidem mají zásluhu i maďarští reformovaní pastoři v Čechách. Kazatel v Chlebech na Poděbradsku István Beréti odebral r. 1791 pro své farníky čtyři exempláře Pelclovy Kroniky české a mezi předplatiteli u lidových čtenářů velmi oblíbeného Robinsona čteme jména maďarských pastorů László Baky z Hořátve, Jánose Miklóse z Velenic, Istvána Rimánye z Lysé, Mózeze Tardyho z Libice aj.⁶⁸

I tato popularizačně osvětová činnost maďarské reformované inteligence přispěla ke zdaru národně uvědomovacích snah první generace české obrozené inteligence.

*

⁶³ M. Vaňáček, *Na českomoravském pomezí v době Velké francouzské revoluce 1792*, Vlastivědný věstník moravský 1947, str. 120–121.

⁶⁴ Srov. soupis pozůstalosti Michala Blažka, SA Brno, fond C 9, sign. 13 D 9.

⁶⁵ Ferd. Hrejsa, *Dobrovský a čeští evangelíci*, čas. Bratislava 1929, str. 587–588.

⁶⁶ Srov. J. B. Čapek l. c. I, str. 214–215. Čapek čerpá tento údaj z J. Práška, *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, kniha X, Praha 1905, str. 137.

⁶⁷ Viz Georg Loesche, *Inneses Leben der österreichischen Toleranzkirche*, Wien—Leipzig 1915, str. 172–173.

⁶⁸ Srov. Krameriusovy c. k. pražské noviny 1791, č. 17 a 1798, č. 48 a 52.

Nejvýznamnější a nejzaslužnější část kulturně osvětové práce maďarských reformovaných pastorů a učitelů mezi českým lidem tvoří jejich úsilí o výchovu české obrozenské inteligence lidového původu na uherských reformovaných učilištích. Skutečnost, že mezi českou a slovenskou buditelskou inteligencí byla velká část kněží, ať katolických či evangelických, mezi nimiž najdeme i nejvýznamnější osobnosti našeho národního obrození (Dobrovský, Hollý, Kollár, Hurban aj.) lze vysvětlit tím, že teologické vzdělání bylo nejsnáze přístupné příslušníkům lidových vrstev, kteří neměli dostatek finančních prostředků ke studiu civilních oborů. Příslušníci lidových vrstev tvoří základ nižšího kněžstva; mnozí se odcizili svému původu a stali se horlivými obhájci feudálního pořádku, avšak řada z nich zůstala lidovému prostředí věrna a hájila i v novém postavení jeho zájmy. To konečně vyplývá i z povahy inteligence, jež není zvláštní třídou, ale vrstvou lidí duševně pracujících, sloužících různým třídám bez ohledu na svůj původ.

Část české obrozenské inteligence lidového původu se vzdělávala pod vlivem maďarských reformovaných pastorů na kalvínských školách maďarských.

Maďarské kalvínské školství mělo slavnou tradici.⁶⁹ Již v polovině 16. století vznikly reformované školy v Pápě, Šarišském Potoku a Debrecíně. S podporou sedmihradských knížat se pozvedly v 17. stol. na vysokoškolský stupeň školy v Debrecíně a Šarišském Potoku, kde působil v letech 1650—1654 také náš Jan Ámos Komenský, který zde přednesl své návrhy na reformu uherského školství. Požadoval v nich demokratizaci vzdělání a větší pozornost mateřskému jazyku u jednotlivých uherských národností a svou činností v Potoku významně přispěl k dalšímu rozvoji maďarské pedagogiky.⁷⁰ V jeho intencích reformoval sedmihradské kalvínské školství největší maďarský pedagog, profesor kalvínského kolegia v Albě Julii János Csere Apáczai. Debrecínské kolegium proslavili v 17. stol. významní maďarští protestantští myslitelé Péter Alvinczy, Pál Medgyesi, György Csipkes Komáromi a György Mártonfalvi, který sem přivedl r. 1660 po zániku velkovaradinského reformovaného kolegia i studenty z Varadína. Od konce 17. stol. bylo hojně navštěvováno také reformované kolegium v Kecskemétu a velké proslulosti nabylo též reformované gymnasium v Nagykőrösi.

Největší rozmach maďarského kalvínského školství nastal po vydání tolerančního patentu. Po reformovaných kolegiích v Šarišském Potoku a Debrecíně produkovali vysokoškolsky vzdělanou maďarskou kalvínskou inteligenci i na kolegiu v Pápě, jež bylo rozhodnutím generálního konventu uherských kalvinů

⁶⁹ Z literatury o maďarském kalvínském školství uveďme alespoň tyto práce: Géza Lampert, *A pápai ref. főiskola története 1531—1931*, Pápa 1931; János Molnár, *A sáros-pataki ref. főiskola története*. I. rész. Sárospatak 1931; Ferenc Zsigmond, *A debreceni református kollégium története*, Debrecen 1938; Sándor Nagy, *A debreceni református kollégium, Hajdúhadház 1933*; t ý ž, *A debreceni kollégium mint egységes intézmény az egyetem kiválásáig*, Debrecen 1940.

⁷⁰ Viz pozn. 21.

z r. 1801 postaveno na roveň Šarišskému Potoku a Debrecínu. O kalvínskou vysokou školu se ucházely v první polovině devatenáctého století též Nagykörs a Kecskemét. Současně s kvantitativním růstem se rozvíjelo maďarské kalvínské školství i kvalitativně; od osmdesátých let osmnáctého století se v něm prosazoval pokrokovější studijní řád vycházející z josefinských reforem školských a moderních osvícenských požadavků doby. Zavádění tohoto studijního řádu narazilo na odpor konzervativních žvlů mezi kalvínskými profesory. V Debrecíně došlo přitom k ostrému střetnutí tzv. strany světské, představované hlavně osvícensky smýšlející šlechtou ve vedení zátiské kalvínské superintendence, a tzv. strany církevní, jejíž oporou byli někteří profesori debrecínského kolegia v čele se známým kalvínským církevním historikem Miklósem Sinaim. Počátkem devadesátých let byla strana církevní definitivně poražena a tím byla na debrecínském kolegiu plně otevřena cesta k modernizaci výuky, což se projevilo mimo jiné i zvýšenou pozorností přírodním vědám.⁷¹

Na sklonku 18. stol. a v první polovině 19. stol. bylo debrecínské kolegium nejvýznamnější maďarskou vysokou školou; vyučovala se tam nejen teologie, ale také civilní obory a pronikly tam v plné míře i maďarské snahy. Debrecínské kolegium se stalo maďarskou národní institucí produkující největší počet maďarské vysokoškolsky vzdělané a národně uvědomělé inteligence. Studovali zde vynikající představitelé maďarského národního hnutí a maďarské literatury Mihály Vitéz Csokonai, Ferenc Kölcsey, János Arany aj. Význam této skutečnosti pochopíme teprve tehdy, když si uvědomíme, že na budapeštskou universitu pronikly širě maďarské národní snahy až po pádu Bachově v druhé polovině devatenáctého století. O přetvoření debrecínského kolegia v maďarskou národní instituci se zasloužili i mnozí z jeho vynikajících profesorů, jako kupříkladu překladatel Voltaira Samuel Szilágyi, historik a klasický filolog Ezsaiás Budai a spisovatel József Péczely. Značný význam mělo též reformované kolegium v Šarišském Potoku, kam chodili hodně studenti ze Slovenska a přilehlých krajů. Třebas nedosáhlo úrovně Debrecína, mohlo se pochlubit v seznamu žáků i jmény osobností tak vynikajících jako Ferenc Kazinczy a Lajos Kossuth. Na výši bylo také reformované kolegium v Pápě, kde působili počátkem devatenáctého století znamenití profesori István Márton a Ferenc Tóth. Tóthův plán na napsání dějin evropského protestantismu zůstal torzem, o jehož mohutnosti svědčí sbírka Tóthových dokumentů uchovaná v rukopisném oddělení Széchenyiho knihovny v Budapešti.⁷² Nejslavnějším žákem kolegia v Pápě byl spisovatel Mór Jókai. V první polovině devatenáctého století bojovala spolu o kalvínskou vysokou školu také města Kecskemét a Nagykörs.⁷³ Úsilí kecskemétských kalvinů o zří-

⁷¹ Srov. Imre Re v ó s z, *Sinai Miklós és kora*, Budapest 1959.

⁷² Vc fondu Quart. Hung., sign. 1043.

⁷³ Viz Béla T o l l á s. *A Báday levéltár kecskeméti fiókja*, Református Egyház 1956, č. 8, str. 184.

zení vysoké školy dokládá okolnost, že za jediný den sebrali k tomuto účelu 50.000 zlatých. Z výtěžku jejich sbírek byly r. 1830 postaveny školní budovy a od r. 1836 zde existovala kromě gymnasia a právnické akademie také teologie. Kolegium v Nagykörcsi proslulo svou rozsáhlou knihovnou a r. 1850 zde byl zřízen první protestantský učitelský ústav v Uhrách.

Maďarské kalvínské školství mělo tedy staletou tradicí a jeho největší rozmach nastal právě na sklonku 18. a v první polovině 19. stol., kdy byl podnícen jak náboženským uvolněním po vydání tolerančního patentu, tak i rozvojem maďarského národního hnutí. V téže době se prosazovaly na maďarských kalvínských školách pokrokovější vyučovací metody a také v sociálním složení studentstva se projevil demokratisační proces tím, že kromě příslušníků národně uvědomělé šlechty zde ve stále hojnějším počtu studovali i synové měšťanů a poddaných. Z četných nadací maďarské kalvínské šlechty i z výnosů dobrovolných sbírek mezi prostými kalvíny poskytovala některá kolegia chudším studentům zdarma pobyt v alumneu. Tento způsob byl v Uhrách od konce 18. stol. obecně rozšířen i na luteránských školách slovenských, kde s pomocí bezplatného zaopatření v alumneu vystudovala také řada studentů z českých zemí, mezi nimi sám František Palacký.

O studium na maďarských reformovaných školách projevíli hned po vydání tolerančního patentu velký zájem čeští poddaní helvetského vyznání, kteří počítali zejména s umístěním svých synů do alumnea, což byla pro chudší poddané jediná možnost, jak umožnit dětem vystudovat. Vydřžovat studenta na dlouhých studiích byla věc příliš nákladná a mezi poddanými si to mohli dovolit jen lidé z majetné selské vrstvy. Už Ferenc Kovács se ve své první zprávě z Čech zátiskému superintendentovi Samuelu Szilágyimu zmiňuje o touze českých poddaných poslat syny na studie do Uher a získat tam pro ně zaopatření v alumneu na některém z reformovaných kolegií. Tuto jejich žádost adresoval Kovács i předtiskému superintendentovi Samuelu Szalayovi, jemuž psal už před Kováčsem Blažek, že by rád poslal na studia do Debrecína nebo Lučence poddané z Javorníka.⁷⁴ Ještě před Blažkem a Kováčsem jednali o studiu svých dětí na reformovaných učilištích v Uhrách s agenty uherské kalvínské církve čeští poddaní helvetského vyznání. Šlo jim zejména o Debrecín, který měl mezi českými reformovanými, jak na to bylo již poukázáno na jiném místě, vynikající zvuk. Díky jejich iniciativnímu jednání, jež svědčí o tom, jaké úsilí dovedli čeští poddaní vyvinout pro vyšší vzdělání svých dětí, odešlo již na podzim 1782 se souhlasem maďarských kalvínů na studie do Debrecína sedm mladíků (tři z Čech a čtyři z Moravy). Při organizování tohoto podniku byl českým poddaným nápomocen hlavně bratislavský agent uherské kalvínské církve János Mihályfalvi, který

⁷⁴ O Kováčsových dopisech superintendentům Szilágyimu a Szalayovi srov. kap. II, pozn. 55. Blažkův dopis Szalayovi z 16. srpna 1782 opsal Szalay ve svém deníku 2. září 1782, TIREKL Šarišský Potok, A XIX 6872.

o všem informoval předáka maďarských reformovaných Gedeona Rádaye.⁷⁵ Ráday získal pro tuto akci podporu také u jiných představitelů maďarské kalvínské šlechty, např. u Ference Rhedeye, který se vyjádřil s nadšením o odhodlaném boji českých protestantů proti násilné rekatolizaci v době temna. Ve svém dopise Gedeonu Rádayovi mu popsal přátelské přijetí českých studentů v Debrecínu a vyslovil se s velkým uznáním i o jejich osobních kvalitách.⁷⁶

Tito první čeští studenti, kteří odešli po vydání tolerančního patentu na studie do maďarských kalvínských škol, byli: z Čech Jan Robenek a Josef Salášek z Luže, Václav Šnopl z Jenšovic u Luže, a z Moravy Vavřinec a Matouš Nečák, Jakub Lukl a Tobiáš Solnička z Nosislavi. Otec Václava Šnopl zavezl české studenty vozem do Nosislavi, odkud se i se svými moravskými druhy vydali na voze Nečákových do Bratislavy, kde pobýli dva týdny u agenta Mihályfalviho, který je vypravil lodí do Komárna. Tam však jim nastaly velké potíže, jimž vděčíme za to, že jsme o jejich případu zevrubně informováni. Počátkem listopadu 1782 byli v Komárně zadrženi a vyšetřováni župní správou, která zjistila, že nemají povolení vojenských úřadů, a podezírala je, protože se jednalo o mladíky od čtrnácti do devatenácti let, že uprchli před povinným vojenským soupisem. Komárenský podžupan Imre Bossányi to hlásil 8. listopadu uherskému místodržitelství, odtud šla o tom zpráva čtrnáctého toho měsíce přímo císaři. Přesně o měsíc později nařídil předseda českorakouské dvorské kanceláře hrabě Kolovrat českému guberniu, aby celou záležitost náležitě vyšetřilo a snažilo se napříště odchodu českých studentů na studie do maďarských kalvínských škol zabránit.⁷⁷

Přes tato opatření se však tomu plně zamezit nepodařilo a státní moc zřejmě nestačila podchytit všechny české studenty, kteří na studie do Uher odešli. Mnoho tomu napomohla i podpora, kterou jim přitom poskytli uherští kalvíni, a to většinou bez vědomí státních úřadů. Počátkem roku 1783 se odebrali tři chlapi z Moravy na studia do Lučence a v téže době se jednalo také o přijetí českých studentů do alumnátu v Šarišském Potoku. 14. ledna 1783 bylo zde rozhodnuto přijmout do alumnátu po třech studentech z Čech a Moravy a rovněž kalvínská škola v Miškolci se rozhodla umístit čtyři české studenty, zase paritně po dvou z Čech i Moravy. Zasluhu o bezplatné opatření českých studentů v Lučenci,

⁷⁵ List Jánose Mihályfalviho Gedeonu Rádayovi z Bratislavy 6. listopadu 1782, RKK Budapest, sign. 1338.

⁷⁶ Dopis Ference Rhedeye Gedeonu Rádayovi z Piskoltu 24. ledna 1783, tamtéž, sign. 1357.

⁷⁷ Akta celého případu jsou v SUA Praha, Č G Publ. 1774—1783, G 1, č. 161. Z nich srov. zejména zápis výsledku Václava Šnopl u komárenské župy z 8. listopadu 1782 a z téhož dne i dopis komárenského podžupana Imre Bossányiho uherskému místodržitelství, zprávu uherského místodržitelství císaři z Bratislavy 14. listopadu a přepis českorakouské dvorské kanceláře českému guberniu z Vídně 14. prosince 1782.

Miškolci a Šarišském Potoku měl také velký příznivec Čechů předtiský superintendent Szalay, který to už v listopadu 1782 slíbil Michalu Blažkovi.⁷⁸

Na jaře 1783 obdržel Ferenc Kovács, pastor v Krouně, zprávu od kurátora uherské reformované církve, že maďarští kalvíni poskytnou v alumnátech svých škol místa dvanácti českým studentům. Oznámil to 24. dubna 1783 z Krouny i se jmény mladíků, které hodlal poslat na studie do Uher, nejvyššímu purkrabímu s prosbou, aby jim gubernium povolilo odchod do Uher a vybavilo pasy. Jednalo se o hochy z Krouny, Lešan a Proseče, syny poddaných na panství rychmburském a novohradském. Z neznámých příčin (nejspíše pro finanční obtíže) žádali však nakonec gubernium o povolení k odchodu na studie do Uher jen dva, Václav Brdička a Josef Otradvský z Krouny. Po delším jednání jim to gubernium 26. července 1783 povolilo teprve poté, když získali po svolení vrchnostenského úřadu v Rychmburku a krajského úřadu v Chrudimi také souhlas Wartenslebenova regimentu, kam vojensky příslušeli. Od června 1783 museli mít totiž podle nařízení česko-rakouské kanceláře všichni čeští poddaní, odcházející na studie do Uher, povolení vojenské komise.⁷⁹

Počáteční odpor nejvyšších rakouských míst k povolování studia českých poddaných na uherských kalvínských učilištích v polovině roku 1783 viditelně poklesl; zdá se, že rakouské úřady se s touto skutečností alespoň na čas smířily, a teprve ve válkách s revoluční a napoleonskou Francií proti tomu opět energicky bojovaly, obávající se úbytku branných sil. Vždy se však snažily o to, mít o této záležitosti náležitý přehled; uherské úřady v tom spolupracovaly s českými. Uherské místodržitelství nařídilo počátkem roku 1783, že na uherské školy nesmí být přijat žádný student z českých zemí bez řádného pasu vystaveného českými úřady, a v září 1783 doporučil českým reformovaným, aby posílali své syny na teologii do Šarišského Potoka nebo Debrecína sám císař Josef II. při audienci deputace maďarských reformovaných pastorů v Hloubětíně u Prahy, kterou popsal ve svých „Nachricht . . .“ její přímý účastník János Végh.⁸⁰ Jména prv-

⁷⁸ Srov. psaní Samuela Szalaye Ferenci Kovácsovi z Miškolce 9. března 1783, k Sz, TIREKL Šarišský Potok, A XIX 7035 a Michalu Blažkovi z Miškolce 20. listopadu 1782, k Sz, tamtéž, A XIX 6874.

⁷⁹ Viz list Ference Kováče nejvyššímu purkrabímu království českého z Krouny 24. dubna 1783 a doporučení žádosti Brdička a Otradvského guberniu od vrchnostenskému úřadu v Rychmburku krajskému úřadu v Chrudimi ze 7. června, přepis krajskému úřadu v Chrudimi o tom českému guberniu z 2. července, souhlas vojenské komise v přípise guberniu z Prahy 5. července a konečně kladné rozhodnutí gubernia z 26. července 1783. Srov. ještě přepis českorakouské kanceláře českému guberniu z Vídně 16. června 1783, kde se praví, že čeští poddaní odcházející na studie do Uher musí mít k tomu souhlas vojenské komise.

⁸⁰ K rozhodnutí uherského místodržitelství viz list Jánosa Mihályfalviho Gedeonu Rádayovi z Bratislavy 8. března 1783, RKK Budapest, sign. 1371. O audienci deputace maďarských reformovaných pastorů u Josefa II. v Hloubětíně u Prahy 5. září 1783 píše Végh, *Nachricht . . .*, str. 139. Podle Végha ji vylíčili i Justus Szalantay, *Ze zápisů Jana Végha*, str. 22–24 a Ferd. Hrejsa, *Végh . . .*, str. 48–50.

ních českých studentů na reformovaných učilištích v Uhrách po vydání tolerančního patentu povětšinou neznáme; kromě již uvedených k nim patřili nepochybně také Jan Košut ze Lhoty u Vsetína a Josef Gerža z Liptálu, studující v Šarišském Potoku.⁸¹ Na přelomu osmdesátých a devadesátých let osmnáctého století studovali v Uhrách mimo jiné Jan Pail ze Svatouchu, který se učil v letech 1789–1790 v Miškolci společně s Antonínem Frolkou z Javorníka, který sem přišel z Bratislavy.⁸² Od roku 1791 byl Jan Pail spolu s Janem Košutem v Šarišském Potoku,⁸³ kde s nimi zároveň studovali i Josef Gerža z Liptálu a Jakub Lukl z Nosislavi, jenž předtím pobýval na školách v Debrecíně a Bratislavě.⁸⁴ Lukl se chlél ještě po dvanácti letech studií vrátit pro nedostatek finančních prostředků ze Šarišského Potoka do vlasti. Dne 8. září 1794 žádal předtiskou superintendenci o podporu z kasy chudých a ve své žádosti uváděl, že pochází z nuzných rodičů, kteří jej nemohou na studiích podporovat.⁸⁵ Zdá se, že jeho žádosti bylo vyhověno, neboť pokračoval ve studiích v Potoku až do jejich ukončení v roce 1797, kdy nastoupil místo reformovaného pastora ve Vsetíně.⁸⁶

⁸¹ Subskripční knihy maďarských kalvínských škol z osmdesátých a devadesátých let osmnáctého století se buď nedochovaly anebo se dochovaly se značnými mezerami. Ani v těch dochovaných (např. v A debraceni ev. reform. főkola növendékei 1760tól 1791ig, Archiv kalvínského kolegia v Debrecíně) však jména českých studentů nenacházíme, ačkoli — právě v případě studia prvních českých studentů v Debrecíně — bezpečně víme, že tam studovali. Vzhledem k tomu, že šlo o syny poddaných, většinou nováčky ve studiu, musili bez ohledu na svůj věk zřejmě nejprve projít nižším školením, než mohli vstoupit do kolegií majících vysokoškolský charakter. Tím si např. vysvětlíme, že Jakub Lukl z Nosislavi, který přichází na studia do Debrecína jako šestnáctiletý mladík koncem roku 1782, studoval teologii v Potoku až v letech devadesátých. O studiu Košuta a Gerži v Šarišském Potoku se zmiňuje Ferd. Hrejsa, *Toleranční evanjeličtí kazatelé ze Slovenska na Moravě a v Čechách*, Sborník venovaný Jánovi Kvačalovi k sedmdesiatym narodeninám, Bratislava 1933, str. 168.

⁸² Srov. list pastora Samuela Sallaie superintendentu Blažkovi z Javorníka 12. července 1789 (AMS Praha, sign. 39/XIX/0017), v němž píše, že se u něho zastavil na cestě do Jimramova student v Miškolci Jan Pail, a list Antonína Frolky Michalu Blažkovi z Javorníka 25. května 1790 (tamtéž, sign. 39/XIX/0033) a účty moravské reformované superintendence na rok 1790, kde je zmínka o podpoře čtyř zlatých studentům v Miškolci Janu Pailovi a Antonínu Frolkovi (tamtéž, fasc. 147).

⁸³ Srov. vydání z pokladny chudých kalvínského kolegia v Šarišském Potoku za r. 1791, podle nichž byla poskytnuta v tomto roce českým studentům Janu Košutovi a Janu Pailovi podpora 6 zlatých, Archiv kalvínského kolegia Šarišský Potok, Ratio super cassa pauperum... a die 27a Octobris anni 1790 usque ad diem 30tam Mai anni 1792.

⁸⁴ Viz AMS Praha, fasc. 147, kde je v superintendenčních účtech za rok 1791 zaznamenána podpora 23,30 zlatých Jakubu Luklovi, studujícímu v Bratislavě, a list Sándora Kúna Michalu Blažkovi z Nosislavi 16. srpna 1792 (tamtéž, sign. 20/0017), v němž mu oznamuje, že Lukl jde studovat do Šarišského Potoka.

⁸⁵ Luklova latinská žádost k předtiské superintendenci je v TIREKL Šarišský Potok, A XXV 9264.

⁸⁶ Hrejsa, *Toleranční evanjeličtí kazatelé ze Slovenska na Moravě a v Čechách...*, str. 168.

Většina prvních českých studentů na kalvínských učilištích v Uhrách byla z Moravy. Roku 1791 prosil předtiskou reformovanou superintendenci český superintendent Samuel Szűcs, aby umístila v potockém alumneu také dva studenty z Čech.⁸⁷ Tomuto přání bylo zřejmě vyhověno, neboť roku 1794 ji Szűcs prosil, aby rozšířila počet míst v alumneu pro české studenty na osm⁸⁸ a o tři čtvrti roku později jich požadoval už deset.⁸⁹

I při svízelné hmotné situaci reformovaného kolegia v Šarišském Potoku přijali maďarští kalvíni do potockého alumnea v r. 1795 alespoň původně požadovaných osm českých studentů. Byli to Jiří Opočenský z Peřimova, Matěj Kubeš z Krabčie, Josef Nešpor z Liblic, Václav Francouz z Osečka, Jan Zajíc z Bošina, Antonín Fleischer z Brozáněk, Josef Šedivý z Obrůství a Antonín Vaněk z Hornína.⁹⁰ Další dva, o nichž se píše, že odešli r. 1795 na studie do Uher, Antonín Bubeníček z Brozáněk a Karel Francouz z Poděbrad, studovali patrně v Debrecíně.⁹¹ Bezplatné zaopatření v alumneu bylo poté poskytováno v potockém kolegiu i dalším českým studentům a ve školním roce 1810–1811 dosáhl jejich počet největší výše — deset alumnů. V tomto roce se nacházeli v alumneu potockého kolegia tito čeští studenti: Gerson Tardy, Jan Janata a Jiří Štěpánek z Libštátu, Josef Jurista z Vémyslic, Jan Zajíc z Bošina, Josef Fleischer z Brozáněk, Samuel Galambossy z Kláštera, Štěpán Bory z Velenic, František Vedral z Rybnice a Josef Havlíček. Byli mezi nimi tedy synové maďarských pastorů z Čech, ale převažovaly už děti českých rodičů.⁹² Otec Galambossyho se ještě v září 1810 vrátil z Čech do Uher, kde několik měsíců marně hledal místo, a nebýt zaopatření v alumneu musel by jeho syn zanechat studií.⁹³ František Vedral v Potoku r. 1821 krátce před ukončením studií zemřel.²⁴ Gerson Tardy se stal už

⁸⁷ Srov. list Samuela Szűcse předtiské superintendenci z Vysoké 5. května 1791, TIREKL Šarišský Potok, A XXIV 8839.

⁸⁸ Viz prosbu české reformované superintendence k předtiské kalvínské superintendenci z 3. června 1794, tamtéž, A XXV 9182.

⁸⁹ Srov. nedatovaný dopis rektora kalvínského kolegia v Šarišském Potoku Istvána Szentgyörgyiho hlavnímu kurátoru předtiské superintendence Józsefu Baji Pataymu z konce března či počátku dubna 1795, v němž si stěžuje na svízelnou hmotnou situaci šariškopotockého kolegia, tamtéž, A XXV 9326.

⁹⁰ Deník výdajů českých alumnů na potockém kolegiu za školní rok 1795/1796 (datovaný 10. prosince 1795), tamtéž, A XXV 9412, a maďarské poděkování českých studentů předtiského kolegia s prosbou o další pomoc ze 7. července 1797, tamtéž, A XXVI 9644.

⁹¹ Zmiňují se o nich J. Dvořák l. c., str. 427 a F. Hrejsa, *Toleranční evanjeličtí kazatelé ze Slovenska na Moravě a v Čechách...* str. 168, kteří mylně uvádějí, že všech deset vzpomenuých českých studentů odešlo v roce 1795 nejprve na gymnasiijní studia do Lučence.

⁹² Srov. přehled alumnů potockého kolegia ve škol. roce 1810–1811, TIREKL Šarišský Potok A XXXV 13824.

⁹³ Viz psaní Samuela Galambossyho předtiské superintendenci z Sajó Kazinc 25. dubna 1811, tamtéž, A XXXV 13758.

²⁴ Vedralův pohřeb, jehož se zúčastnil velký pěvecký sbor potockých studentů, popsal

r. 1811 pastorem v Lysé, Jan Janata r. 1816 v Bučině;⁹⁵ osudy ostatních nejsou známy. Někteří patrně studovali na potockém kolegiu některý z civilních oborů, z nichž tam měla nejlepší úroveň práva, kde vyučoval známý maďarský právník Sándor Kövy. Jeho Kratičkou summu práv uherských přeložil r. 1801 do češtiny Bohuslav Tablic.⁹⁶ Také filosofie měla v Šarišském Potoku vynikajícího profesora ve stoupenci hnutí jazykové obnovy jazykovědci Pálu Beregszászim.

Reformované kolegium v Šarišském Potoku, kam docházeli v hojném počtu studenti ze Slovenska, bylo nejvíce navštěvovanou kalvínskou vysokou školou v Uhrách také u studentů z českých zemí. Jenom v letech 1800—1836 jich sem chodilo dvaapadesát.⁹⁷ Mezi českými studenty vystudovavšími v Šarišském Potoku dlužno připomenout první superintendenty české národnosti v reformovaných církvích v Čechách a na Moravě Matěje Kubeše a Jiřího Opočenského a literárně činné obrozenské pracovníky Jana Kašpara, Jana Janatu, Jana Šolína-Ledeckého a Benjamína Kiše ml.⁹⁸ Jan Šolín-Ledecký, rodák z Ledec u Třeběchovic pod Orebem, se sám nazýval „starým Orebitou“ a hrdě se hlásil k revoluční husitské tradici svého kraje. Od roku 1846 byl zakládajícím členem Matice české a živě podporoval všechny české národní snahy. Zajímavou práci o původu, dějinách a zásadách lidových blouznivců v chrudimském kraji napsal roku 1828 Benjamín Kiš ml., syn Benjamína Kiše st., maďarského reformovaného pastora v Bošině, Lozicích, Močovicích a Libštátě, který u nás působil plných padesát let a zemřel ve věku 82 let na odpočinku u svého syna v Rovečném na Moravě 5. února 1833. Práce Benjamína Kiše ml. zůstala patrně v rukopise a o jejích osudech není bohužel známo nic bližšího.⁹⁹ K lidovému protifeudálnímu hnutí měli velice blízko z bývalých potockých studentů i přední buditelský pracovník na Valašsku Josef Gerža a pastor v Černilově Jan Košut, který měl neustálé

József Orbán v knize *A sárospataki énekkar története* (Sárospatak 1882, str. 64), o níž se zmiňuje Aladár Ballagi v článku *Magyar ref. papok Csehországban*, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1887, II, str. 1295.

⁹⁵ H r e j s a, *Toleranční evanjeliští kazatelé ze Slovenska po Moravě a v Čechách ...*, str. 169.

⁹⁶ *Kratičká summa práv uherských, kterouž původně v uherském jazyku P. Alex. Kövy sepsal, nyní pak do slovenčiny přeložil Boh. Tablic*. Ve Vácově 1801.

⁹⁷ *Protocollum togatorum subscribentum 1797--1840 a Tabella generalis studiosorum ad annum 1812—1816*, Archiv kalvínského kolegia Šarišský Potok. Údaje o studiu jednotlivých českých studentů v Šarišském Potoku a jejich počtu čerpán z těchto seznamů.

⁹⁸ Matěj Kubeš a Jiří Opočenský byli zapsáni mezi togáty šariškopotockého kolegia 17. července 1800, Jan Kašpar 1. prosince 1825, Jan Janata 14. února 1811, Jan Šolín-Ledecký 19. listopadu 1830 a Benjamín Kiš ml. 15. července 1803, tamtéž. O literární činnosti Jana Kašpara, Jana Janaty a Jana Šolína-Ledeckého psal J. B. Čapek l. c. II, str. 205, 215 a 199—201.

⁹⁹ Zmiňují se o ní Georg Loesch, *Inneres Leben der österreichischen Toleranzkirche*, Wien—Leipzig 1915, str. 200 a Dvůřák l. c., str. 234.

oplétání s úřady a byl obviněn z bezvěrectví a pobuřování lidu proti vrchnosti.¹⁰⁰

Menší část českých studentů šla za vysokoškolským vzděláním do Debrecína, kde měla v čistě maďarském prostředí obtížnější studijní podmínky než v Potoku. V letech 1801—1828 zde studovalo dvacet osm českých studentů, tedy zhruba polovina proti Šarišskému Potoku.¹⁰¹ Zato úroveň výuky byla vyšší a studenti zde měli také větší vzdělávací možnosti než v Potoku. Byla jim přístupna skvělá knihovna debrecínského kolegia, čítající několik set tisíc svazků, která je dodnes nejlepší maďarskou knihovnou, pokud jde o literaturu 17. až 1. poloviny 19. století. V Debrecíně poznali čeští studenti typicky maďarský kraj a východo-uherské centrum maďarských národních snah a vyskytli se mezi nimi jedinci, kteří se v Uhrách usadili a našli tu nový domov. Jedním z nich byl např. vikář ve Vsetíně Karel Lukl, který studoval v Debrecíně v letech 1823—1827 a r. 1834 přijal vokaci do Temešváru.¹⁰² Nejzajímavější osobností mezi českými studenty v Debrecíně byl Josef Roztomilý, rodák z Boskovic na Moravě (* roku 1821), který studoval v Debrecíně v letech 1839—1844 a po skončení studií se usadil trvale v Uhrách, kde se po čase pomaďarštil (změnil si jméno na Dicsőfi) a stal se nadšeným přívržencem maďarských národních snah. Za maďarské revoluce se vydal v roce 1848 jako stoupenec Kossuthův se zvláštním posláním od ministra školství Józsefa Eötvöse na cestu do západní Evropy, kde měl prostudovat způsob vzdělávání učitelů. Po pádu revoluce byl rakouskými úřady perzekvován a zbaven místa.¹⁰³ O poměrech na reformovaném kolegiu v Debrecíně a náplni přednášek nás pěkně zpravuje dopis Pavla Blažka Sándoru Kúnovi z r. 1792,

¹⁰⁰ O Geržovi psal Boh. Burián l. c. 477—487. O Košutových srážkách s vrchnostenským a krajským úřadem srov. přípis krajského hejtmána chrudimského vrchnostenskému úřadu v Litomyšli ze 16. června 1804. (Uveřejnil jej Schulz l. c., str. 471.) Částí svých farníků byl Košut obviněn, že popírá božství Kristovo, peklo a nesmrtelnost duše a pobuřuje poddané proti vrchnosti. (Viz Justus Szalátнай, *Paměti evangelického reformovaného sboru v Černilově*, Praha 1886, str. 21.)

¹⁰¹ Údaje o době studia a počtu jednotlivých českých studentů v Debrecíně uvádím na základě Series studiosorum Coll. Ref. Debrecziensis 1792—1825 a 1826—1869 a Iskolai osztályozási könyvek 1797—1848, Archiv kalvínského kolegia Debrecín.

¹⁰² Srov. list Jakuba Lukla seniora ve Vsetíně superintendentu reformované církve na Moravě Jiřímu Opočenskému z 11. září 1834, v němž mu píše, že vikář Karel Lukl obdržel dobrou vokaci do Temešváru a prosí jej proto o jiného vikáře, AMS Praha, fasc. 48.

¹⁰³ Za upozornění na postavu Roztomilého vděčím univ. prof. dr. Endre Tóthovi z Debrecína, v jehož majetku se nachází rukopisný deník Roztomilého, z něhož čerpám své údaje. O činnosti Roztomilého za maďarské revoluce srov. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1848, č. 35 a 56, kde jsou uveřejněny dopisy Roztomilého Miklósi Szelemu z jeho cesty po západní Evropě. Dědem Roztomilého byl patrně boskovický bednář evangelík Jan Roztomilý, který byl v roce 1782 odsouzen k osmidenní práci na panském pro svádnění katolíků k bludu. (Zmínil se o něm Vladislav Štastný ve své rukopisné práci *Toleranční patent na území českobratrského evangelického sboru ve Vanovicích*, Brno 1951, str. 37.)

v němž je podrobně popsán i průběh boje mezi tzv. stranou světskou a církevní i pád hlavy „církevníků“ profesora Sinaie.¹⁰⁴

Řada českých studentů navštěvovala také reformované kolegium v Pápě, jež leželo mnohem blíže českým hranicím než kolegia v Šarišském Potoku a Debrečíně. V letech 1806—1837 jich tam studovalo třicet tři.¹⁰⁵ Mezi prvními z nich byli literárně činní synové moravečského pastora Jánose Szalatnaye Jan a Josef a jejich bratr Gerson. Nad jejich pobytem v Pápě držel ochrannou ruku profesor Ferenc Tóth, jemuž Szalatnay pomáhal sbírat materiál k zamýšleným dějinám evropského protestantismu.¹⁰⁶ Literární nadání projevili z českých studentů studujících v Pápě zvláště Gerson Šoltész a Josef Kačer.¹⁰⁷ Šoltész, ačkoliv byl synem maďarského pastora Istvána Soltésze, který u nás působil ve Velenicích a Libicích, se plně šzil s českým prostředím a stal se nadšeným stoupencem českých národních snah. Dopisoval si s Hankou a Kollárem a v letech 1839—1843 uveřejnil v České všele řadu talentovaných vlasteneckých básní, v nichž oslavil i českou krajinu, zvláště důvěrně mu známé Polabí a Pojizeří, a pokusil se dokonce o literárně tak náročný žánr jako balada,¹⁰⁸ v níž předjímá některé baladické prvky Erbenovy. Epigonem Kollárovým (spíše ovšem jen po stránce formální) byl básník Josef Kačer, spojený s maďarským prostředím i osobními pouty, neboť se oženil s dcerou maďarského reformovaného pastora v Čechách a ve Slezsku Žofií Sikorovou.¹⁰⁹ Kačer kladl nad náboženské předsudky potřebu

¹⁰⁴ List Pavla Blažka Sándoru Kúnovi z Debrečina 18. února 1792, AMS Praha, sign. 39/XIII/0029.

¹⁰⁵ Fölvételi könyv 1797től 1831ig, Archiv kalvínského kolegia Pápa. Ze známějších osobností nejsou v tomto seznamu Josef Kačer a Gerson Šoltész, o nichž píše Čapek l. c. II, str. 169 a 182, že studovali v Pápě. Vzhledem k neúplnosti subskripčních knih reformovaného kolegia v Pápě je ovšem možné, že jejich jméno v seznamu chybí, a proto pokládám zatím Čapkův údaj za důvěryhodný.

¹⁰⁶ O literární činnosti Jana a Josefa Szalatnaye viz u Čapka l. c. II, str. 206—207. O studiu Szalatnayových synů v Pápě a přízni, kterou jim projevili profesor Tóth, nás informují dopisy Jánose Szalatnaye Ferenci Tóthovi z Moravče 15. března 1810 (Rukopisné oddělení Széchenyiho knihovny v Budapešti, Quart. Hung. 1043, II. kötet, f. 299; úryvek z tohoto dopisu uveřejnil Aladár Ballagi, *Magyar ref. papok Csehországban*, *Protetáns Egyházi és Iskolai Lap* 1887, II, str. 1323), 15. března 1816 a 9. února 1817 (oba tyto listy otiiskl István Borsos v Dunántúli *Protetáns Lap* 1905, str. 461—464). V obou posledně jmenovaných dopisech vylíčil Szalatnay další osudy svých synů po odchodu z Pápy. Gerson se stal pastorem v Močovicích, Josef se učil v Marburku a Jan studoval na universitě ve Vratislavi. O literární spolupráci Szalatnaye s Tóthem srov. str. 122 a pozn. 23 v této kapitole.

¹⁰⁷ O literární tvorbě Šoltészově a Kačerově psal blíže J. B. Čapek l. c. II, str. 169 až 189.

¹⁰⁸ Srov. Soltészovu baladu *Svatebni den v České všele* 1843, str. 257. O Šoltészově studiu v Pápě se zmiňuje Josef Jungmann, *Historie literatury české*, 2. vyd., Praha 1849, str. 771.

¹⁰⁹ Čapek l. c. II, str. 179 nesprávně uvádí, že si vzal Zofii Sýkorovou namísto správného Sikorovou (čti maďarsky Sikorovou).

národního uvědomění a ve svých verších varovně připomínal Bilou Horu a hlásil se hrdě k tradici husitské. Svě pokrokové pojetí českých dějin, promíšené sice rodovým evangelictvím, avšak vycházejícím oprávněně z husitství jako základní revoluční tradice naší minulosti, vyjádřil v rozsáhlé trojdílné epopěji „Kalich, meč a kříž“, v níž prochází českými dějinami od husitství až k revolučnímu roku osmačtyřicátému veden velkorysým duchem Komenského a nikoliv úzce náboženským pohledem české reformace.

Reformované kolegium v Pápě a jeho znamenitého profesora Ference Tótha zahrnul v listě k superintendentovi Blažkovi z r. 1812 nadšenou chválou východomoravský reformovaný senior Pavel Šlachta, když oceňoval přednosti svého nového vikáře, absolventa Pápy Istvána Garcsíka, který znal německy, latinsky, řecky, hebrejsky, slovensky a neobyčejně rychle se vpravil i do češtiny.¹¹⁰ O přijetí syna Gábora a Jana Vavrušky z Prosetína do alumnea v Pápě se pokoušel také pastor Péter Molnár z Proseče,¹¹¹ oceňující dobrou pověst Pápy. Jeho žádost zůstala zřejmě oslyšena, neboť jeho syn Gábor odešel studovat do Lučence a Jan Vavruška do Kecskemétu.¹¹²

V Kecskemétu a Nagykovácsy byly další maďarské kalvínské školy navštěvované českými studenty. V Kecskemétu přijali r. 1792 do alumnea dva české studenty na náklad místního reformovaného sboru a třetího vydržoval na studiích Pál Kún, bratr kecskemétského rodáka, nosislavského kazatele Sándora Kúna, na jehož podnět patrně k celé akci došlo.¹¹³ Jména těchto prvních českých studentů v Kecskemétu neznáme. Snad byl mezi nimi Matěj Hikl ze Zádveřic, jenž poté studoval v letech 1801–1806 v Debrecíně, 11. června 1806 byl ordinován Michalem Blažkem jako administrátor do Nosislavi a pak sloužil v Horních Vilémovicích, Velké Lhotě u Dačic a Novém Městě na Moravě.¹¹⁴ Po r. 1802

¹¹⁰ List Pavla Šlachty Michalu Blažkovi z Liptálu 19. listopadu 1812, AMS Praha, sign. 8/0082.

¹¹¹ Srov. psaní Pétera Molnára Michalu Blažkovi z Proseče 24. června 1803, tamtéž, sign. 95/0008.

¹¹² Srov. dopisy Gábora Molnára Michalu Blažkovi z Lučence 15. srpna 1810 a 29. ledna 1811, AMS Praha, sign. 14/0079 a 14/0080, a list Jana Vavrušky Michalu Blažkovi z Kecskemétu 6. června 1806, tamtéž, sign. 32/32.

¹¹³ Viz psaní Sándora Kúna superintendentu Blažkovi z Nosislavi 16. srpna 1792, tamtéž, sign. 20/0017.

¹¹⁴ Životní údaje Hiklovy zahrnuje nejdůležitěji tabelární přehled z Nového Města na Moravě za rok 1831, tamtéž, fasc. 115. Z něho také vyplývá mylnost Hrejsovy zprávy v článku *Toleranční evangeličtí kazatelé ze Slovenska na Moravě a v Čechách...*, str. 169, že Hikl působil od r. 1807 v Prusinovicích. Podle tohoto tabelárního přehledu byl Hikl v letech 1807–1810 pastorem v Horních Vilémovicích. To potvrzují rovněž údaje *Památniku Kašparova*, str. 208. Na dobu Hiklova působení ve Velké Lhotě není také jednotný názor. Cerroni uvádí ve svých rukopisných *Nachrichten von der ehemaligen und gegenwertigen Zustand der akatholischen Gemeinden in Mähren*, Cerroniho sbírka SA Brno, sign. G 12, č. 88–89, str. 321 n., že Hikl úřadoval ve Lhotě v letech 1814–1817, kdežto Jan Pelíšek

studoval v Kecskemétu syn Sándora Kúna Karel a po něm od r. 1806 Jan Vavruška a od r. 1809 do r. 1813 Pavel Jakš.¹⁴⁵ Většina studentů, např. Hikl a Jakš, v Kecskemétu svá studia začínala a v Debrecíně je končila. Vyskytly se i případy opačné, jako u Viléma Kúna, který od svých šesti let chodil do školy v Pápě; po desetiletém studiu v Pápě navštěvoval v letech 1823–1827 reformované collegium v Debrecíně a teprve nakonec přišel do Kecskemétu, kde v roce 1836 absolvoval teologii.¹⁴⁶ V krátkém vysokoškolském období Kecskemétu studoval tu ve čtyřicátých letech devatenáctého století větší počet českých studentů. Roku 1840 se zde učili z českých zemí studenti Adolf a Gustav Kišové, Adolf Šlachta, Ludvík a Josef Šedivých, kteří žádali za studií o peněžní podporu samotný generální konvent uherských kalvinů v Pešti.¹⁴⁷ Josef Šedivý zde vystudoval r. 1846 teologii, a když po návratu do Čech nemohl nalézt místo, prosil superintendenta podunajského distriktu Mihálye Polgára v listě z Moravče 19. března 1848, aby mu opatřil místo výpomocného kazatele ve své superintendenci.¹⁴⁸ Kromě kalvínského kolegia navštěvovali čeští studenti také katolické gymnasium v Kecskemétu, kde nacházíme v letech 1807–1820 sedm synů českých poddaných.¹⁴⁹

piše v *Památniku Kašparově* na str. 203, že Hikl zde působil v letech 1810–1818. Údaj Pelíškův je zřejmě správnější, neboť se shoduje s daty tabelárního překlada novoměstského z roku 1831, sestaveného samotným Hiklem, kde Hikl uvádí, že sloužil ve Lhotě osm a čtvrt roku a že do Nového Města na Moravě přišel 1. října 1818.

¹⁴⁵ Ke Kúnově studiu v Kecskemétu srov. tabelární přehled z Javorníka za rok 1831, AMS Praha, fasc. 115, a o Jakšově Curricula vitae reformovaných kandidátů bohosloví z let 1785–1872, tamtéž, fasc. 62. O Vavruškově pobytu v Kecskemétu, kde bydlel u Pála Kúna, zevrubně informuje jeho dopis superintendentu Blažkovi z Kecskemétu 6. června 1806, tamtéž, sign. 32/32.

¹⁴⁶ Ke studiím Hikla, Jakše i Viléma Kúna srov. doklady v AMS Praha, fasc. 115 a 62. Ke Kúnovu studiu v Pápě srov. Fölvételi könyv 1797től 1851ig, Archiv kalvínského kolegia v Pápě, kam byl Kún přijat 15. srpna 1813 ve věku 6 let (narodil se 23. března 1807 v Kloboukách) a k jeho studiu v Debrecíně srov. Classificatio auditorum z let 1823–1827, Archiv reformovaného kolegia v Debrecíně, z níž vyplývá, že Kún studoval v Debrecíně v letech 1823–1827 tři ročníky filosofie a jeden ročník theologie.

¹⁴⁷ Viz akta zasedání generálního konventu reformované církve v Uhrách z 9. a 10. září 1840 v Pešti, bod 9, Ráday könyvtár Budapest, Püspöki levéltár, sign. A 52. Čeští studenti z Kecskemétu byli se svou žádostí odkázáni na podunajskou superintendenci.

¹⁴⁸ List Josefa Šedivého z Moravče 19. března 1848 biskupu podunajské superintendence Mihályi Polgárovi, tamtéž, sign. F 276, v němž mu vypisuje své osudy od vysvěcení na kněze 19. června 1846. Dopis mu poslal po svém mladším bratrovi Ludvíkovi, který tou dobou ještě studoval v Kecskemétu.

¹⁴⁹ Od r. 1807 zde studoval František Malinský z Hlinče u Chebu, od r. 1808 Jan Boháč ze Suchdolu u Čáslavi a Josef Nesvadbík ze Sardie u Kyjova, od r. 1810 František Kupka z Rolsberka u Olomouce a Josef Šembera z Heřmanic u Chrudimi a od r. 1819 Antonín Mikula z Holešova na Hané a Jan Vondráček z Novosedlic u Teplic (srov. výkazy žáků uherských škol z let 1807–1820, Městský archiv Bratislava, akta generálního inspektorátu uherských škol, kniha 30, 32, 36, 40 a 48.

Čeští studenti se objevují též v reformovaném kolegiu v Nagykőrösi. Před rokem 1812 zde studoval Jan Vavruška, který byl 16. srpna toho roku ordinován superintendentem Blažkem pro Horní Vilímovice,¹²⁰ a v letech 1814—1817 Pavel Jakš, jenž tu poslouchal filosofii, ekonomii, řečtinu, všeobecné dějiny, fyziku i matematiku. Ve svém životopise připomíná Jakš ze svých profesorů v Nagykőrösi Gerszona Fodora,¹²¹ účastníka jakobínského spiknutí v Uhrách, který patřil k předním profesorům kolegia v Nagykőrösi, kde působil od r. 1792 až do své smrti v r. 1835. Fodor byl původně vychovatelem u sedmihradského kancléře Samuela Telekiho, vlastního rozsáhlý pozemkový majetek i na severovýchodní Moravě, a v jeho službách se seznámil s jakobínským básníkem László Szentjóbi Szabó, který jej uvedl do jakobínského okruhu. Fodor měl neobyčejný rozhled i vzdělání; studoval v Ženevě, prošel řadou německých universit a několik měsíců strávil dokonce v Paříži, kde se stal nadšeným stoupencem Rousseauovým, jehož Emil patřil k Fodorovým nejoblíbenějším knihám.¹²²

Čeští studenti navštěvovali také kalvínské střední školy v maďarském Miškolci a slovenském Lučenci. Obě tyto školy sloužily českým studentům vzhledem k své poloze hlavně jako příprava na studia v Šarišském Potoku. Studium v Miškolci jim zprostředkoval miškolcký superintendent Samuel Szalay, který se zasadil také o to, aby čtyřem z nich bylo poskytnuto bezplatné zaopatření v alumneu.¹²³ Ještě za jeho života (r. 1792) studovali v Miškolci z pozdějších studentů potockých Frolka, Pail, Košut a Gerža. Později chodili čeští studenti spíše do Lučence, který byl od počátku jednou z nejvyhledávanějších uherských reformovaných škol pro Čechy a Slováky, kteří nalézali ve slovenském prostředí jazykově příznivější podmínky než na školách maďarských. Už na jaře 1783 byli v Lučenci tři studenti z Moravy¹²⁴ a cílem českých kalvinů zůstal Lučenec i v prvních desetiletích devatenáctého století. Mnoha chudším českým studentům dal reformovaný Lučenec spolu s luteránskou Bratislavou nejvyšší vzdělání, neboť neměli možnost studovat dále na kalvínských vysokých školách v Debrecíně a Šarišském Potoku. Patřili k nim pastor v Krabčicích a Chvaleticích Jan Nešpor, pastor v Novém Městě na Moravě a Sloupnici Gabriel Molnár a pastor v Německém a Telecím Václav Karafiát. Snad to bylo slovenské prostředí v Lučenci, městě na maďarsko-slovenském pomezí, kde byly národnostní třenice zvláště vyostřeny, jež vtisklo Nešporovi protimaďarské zaujetí, na něž si u něho

¹²⁰ Viz tabelární přehled z Horních Vilímovic na rok 1831, AMS Praha, fasc. 115.

¹²¹ Jakšovo curriculum vitae, tamtéž, fasc. 62, curricula vitae kandidátů bohosloví 1785—1872.

¹²² Srov. K. B e n d a l. c. II, str. 677.

¹²³ Viz str. 138 a pozn. 78.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Srov. János V é g h, Toldalék az érdemes olvasóhoz. A csehország református ecclesiáknak és az abban lévő prédikátoroknak mostani állapotokról (maďarský dodatek k Nachricht . . .), str. 166.

stěžoval v maďarském Dodatku ke své „Nachricht . . .“ János Végh.¹²⁵ Gabriela (Gábora) Molnára, syna maďarského pastora Pétera Molnára, posílil slovenský Lučenec v jeho českém uvědomování. Superintendentu Blažkovi psal ze svých studií v Lučenci sice ještě maďarsky, ale své děti vychoval už česky.¹²⁶

Nejnámějším z této trojice je Václav Karafiát, autor mezi evangelíky rozšířených modliteb „Karafiátek“ a ctitel humanistických tradic, původce překladu „Kebes Thebánský, Tabule, to jest vtipné a užitečné vyobrazení pravé moudrosti a šťastného života“ i zasloužilý zakladatel vesnických škol. Karafiát je znám také svým stykem s Pichlem a Zapem i činností popularizační. Podle Hlasů ze Siona „byl před rokem 1848 nejčinnějším rozšiřovatelem evangelické literatury“.¹²⁷ Karafiátovy osudy v Lučenci osvětluje zajímavý dopis Gabriela Molnára Michalu Blažkovi z 29. ledna 1811.¹²⁸ Podle Molnára Karafiát zcela zladal, přestal studovat a stal se sluhou v jedné šlechtické rodině, odkud se dostal k jistému Mihályi Bajzovi do vesnice Oroszi Gyöngyös u Gyöngyöse, kde klesl až na podomka a hlídače krocanů. Z tohoto úpadku se Karafiát zřejmě pozvedl, neboť od r. 1812 jej nacházíme spolu s Janem Nešporem mezi studenty evangelického lycea v Bratislavě, kde byl spolužákem Františka Palackého.¹²⁹

V Bratislavě studovala celá řada českých kalvinů, např. Pavel Španiel z Nosislavi, Fabián Hronek z Bačkovic, Ludvík Gerža z Čermné, Josef Holý ze Zádveric, Jan Voškrda z Jimramova aj. Byli mezi nimi také synové maďarských reformovaných pastorů v českých zemích Jan a Josef Szalatnayové, Karel Kún, Štěpán Ivány a další. Z Bratislavy odcházeli pak čeští kalvíni v hojném počtu na maďarské reformované vysoké školy do Debrecína, Šarišského Potoku i Pápy. Kromě Szalatnayů a Karla Kúna (Pápa) to byl kupříkladu Fabián Hronek, František Lukl a Pavel Španiel (Debrecín) a Josef Holý (Šarišský Potok). Konfesijní zřetel tedy nebyl rozhodující a bratislavské evangelické lyceum se stalo nejoblíbenější uherskou školou nejen pro české luterány, ale i kalvíny. V letech 1791 až 1848 na něm studovalo 153 studentů z českých zemí, při čemž 79 jich zde studovalo v letech 1791–1830 a 74 v letech 1830–1848.¹³⁰ Tento stav obráží užší styk českých zemí se Slovenskem na poli kulturním i zintenzivnění spolupráce českého a slovenského národního hnutí ve třicátých a na počátku čtyřicátých let devatenáctého století. Význam bratislavského evangelického lycea z hlediska čes-

¹²⁶ Data maďarských dopisů Molnárových Blažkovi z Lučence jsou v pozn. 112. Rodokmen Molnářův podal D v o ř á k I. c., str. 202.

¹²⁷ Č a p e k I. c. II, str. 204–205.

¹²⁸ AMS Praha, sign. 14/0080.

¹²⁹ Palacký se ve své autobiografii zmiňuje o tom, že jej Karafiát provázal při cestě na prázdniny roku 1814 do Brna, *Vlastní životopis Františka Palackého*, vyd. Marie Č e r v i n k o v á – R i e g r o v á, Praha 1885, str. 11.

¹³⁰ Srov. Index iuvenum, qui legibus evang. Posoniensis subscripserunt . . . ab anno 1788 usque ad annum 1854/1855, Archiv evangelického lycea v Bratislavě. Odtud čerpám i ostatní údaje o českých studentech na bratislavském evangelickém lyceu.

ko-slovenských vztahů bývá zdůrazňován hlavně pro první obrozenské období, kdy na lyceu studovali Kollár a Palacký a kdy zde dochází k historickému setkání Šafaříka s Palackým, avšak opravdu národní slovenskou institucí a tím i přitažlivějším a užitečnějším ústavem také pro české studenty se stává bratislavské lyceum až v dalším obrozenském období díky Štúrovi a jeho spolupracovníkům.¹³¹ Mnoho českých reformovaných studentů navštěvovalo také evangelickou školu augsburgského vyznání v Modré. Jmenujme z nich Františka Kúna a Josefa Schillera, kteří dokončili studia v Debrecíně, i Benjamína Opočenského, Matěje Krčála a Františka Schillera, kteří odešli na teologii do Vídně.¹³²

I když cesty českých studentů směřovaly přirozeně ve větší míře na Slovensko než do maďarské části Uher, nelze jejich studium na maďarských kalvínských školách podceňovat, zvláště když si uvědomíme, že jedině tam mohli čeští kalvíni získat vysokoškolské vzdělání. Na vysokých školách v Šarišském Potoku, Debrecíně a Pápě jich studovalo v letech 1800—1848 celkem sto třináct.

Za možnost studia na maďarských reformovaných vysokých školách mnoho vděčí čeští studenti nezištné finanční pomoci maďarských kalvínů. V největším rozsahu se jim dostalo této pomoci v Šarišském Potoku. Zasloužila se o to svými nadacemi a odkazy pro šariškopotocké kolegium maďarská kalvínská šlechta i stovky prostých lidových dárců. Jenom v letech 1799—1814 přijalo vedení potockého kolegia na darech pro české studenty přes 3.000 zlatých¹³³ a velmi

¹³¹ Srov. naposledy Jan Novotný, *O bratrské družbě Čechů a Slováků za národního obrození*, Praha 1959, str. 67 n. Novotný řeší tuto otázku vcelku ve smyslu tradičních předstáv, i když sám uvádí mnohé doklady pro zintenzivnění česko-slovenské spolupráce v okruhu bratislavského evangelického lycea v druhé čtvrtině devatenáctého století, jako např. údaje o sbírce knih, uspořádané českými vlastenci pro knihovnu bratislavského evangelického lycea na přelomu dvacátých a třicátých let. Viz Novotný l. c., str. 107—108.

¹³² Údaje o českých studentech v Modré viz v AMS Praha, fasc. 62 a 115.

¹³³ Srov. příjmy a vydání reformovaného kolegia v Šarišském Potoku 1799—1814, TIREKL Šarišský Potok, A XXXVIII 15533. Přehled příjmů peněz na české studenty v Šarišském Potoku v jednotlivých letech (položka a' csehok számára):

1799	121,18 zlatých
1800	91,51 zlatých
1801	85,— zlatých
1802	96,— zlatých
1803	96,— zlatých
1804	120,— zlatých
1805	144,— zlatých
1806	240,— zlatých
1807	360,— zlatých
1808	300,— zlatých
1809	300,— zlatých
1810	300,— zlatých
1811	315,— zlatých
1812	89,— zlatých

účinně se podílela na podpoře českých studentů také celá předtiská superintendence. O bohaté výtěžky kostelních sbírek na české studenty se přičinil v této superintendenci nejvíce seniorát abaujský, kam patřily Košice, i dva senioráty se smíšeným obyvatelstvem maďarským a slovenským, seniorát zemplínský a boršodský.¹³⁴ Předtiská superintendence, jež byla střediskem duchovní i hmotné pomoci českým kalvínům, se pokoušela rozdělit o finanční břemena s touto pomocí spojená také s ostatními uherskými reformovanými superintendencemi. Požádala je o příspěvní zvláštním listem z 6. října 1800 a roku 1804 se této akce ujal sám generální konvent uherské reformované církve v Pešti, který doporučil všem superintendencím, aby alespoň jednou za rok vyhlásily ve všech sborech peněžní sbírku (tzv. publikaci) na české studenty.¹³⁵ Toto usnesení generálního konventu bylo pak postupně obnovováno v letech 1810, 1812 a 1814. Přesné výsledky sbírek neznáme. Víme jen, že v podunajské superintendenci sebrali na tento účel do r. 1823 2.379 zlatých, jež však byly použity na stavbu reformovaného sboru v Pešti. Peštský sbor se zavázal vyplácet úroky z té částky jako pravidelný finanční příspěvek českým studentům studujícím na reformovaných

1813	67,41 zlatých
1814	310,— zlatých
Celkem	3034,10 zlatých

¹³⁴ Viz vyúčtování kostelních sbírek v jednotlivých sborech předtiské superintendence. Tiszáninnemi református egyházkerület deficiensi részére egyes egyházakban gyűlt adományok-ról számadások, kimutatások, TIREKL Šarišský Potok, Vyúčtování nejsou úplná. Podávám zde přehled o výnosu sbírek v předtiské superintendenci v některých letech po r. 1815:

1816	204,29 zlatých
1817	206,25 zlatých
1821	157,06 zlatých
1825	118,33 zlatých
1826	120,27 zlatých.

Z jednotlivých seniorátů přispěl nejvíce seniorát abaujský, kde se v těchto letech sebralo:

1816	58,31 zlatých
1817	52,49 zlatých
1821	39,31 zlatých
1825	28,41 zlatých
1826	34,01 zlatých.

¹³⁵ Srov. list konsistoře předtiské reformované superintendence podunajské reformované superintendenci z valného shromáždění předtiské superintendence v Színu 6. října 1800, Ráday knihovtár, Püspöki levéltár, sign. C 20 i týž dopis zadunajské reformované superintendenci a její usnesení o pomoci českým studentům na valném shromáždění zadunajské reformované superintendence v Komárnu konaném 16.—17. června 1801, viz protokoly tohoto shromáždění v A Dunántúli református superintendencia egyházkerületi levéltára, Pápa, II. tomus 1801, sign. I/119. Usnesení generálního konventu uherských kalvínů v Pešti z 21. srpna 1804, RK Budapest, Püspöki levéltár, sign. A 9.

učilištích v Uhrách.¹³⁶ Na české studenty sbírali též v zadunajské superintendenci, odkud posílali peníze přímo do Potoka; také část jejich příspěvků se nedostala do rukou českých studentů a byla určena na vystavění nové budovy šariškopotočského kolegia, na niž konali sbírky i čeští kalvíni.¹³⁷

Tato hmotná podpora uherských kalvínů umožnila vystudovat řadě českých studentů z poddanských rodin, které by jinak své děti na studia poslat nemohly. V tom byli dětem českých poddaných aktivně nápomocni i někteří maďarští reformovaní pastoři a učitelé u nás, kteří jim opatrovali bezplatný pobyt v alumnátech maďarských kalvínských škol, zajišťovali noclehy a stravu u svých příbuzných a starali se jim o povolení státních úřadů ke studiu v Uhrách. Bez pasu, vystaveného oprávněným krajským úřadem, nesměl být žádný poddanský synek přijat na kalvínskou školu v Uhrách. Feudální aparát se snažil studium dětí poddaných v cizině všemožně omezit. Jednak tím chtěl zabránit úniku pracovních sil a za druhé měl malou důvěru v inteligenci vyrůstající z lidových vrstev, neboť se právem obával, že tato inteligence nebude ochotna důsledně hájit feudální vykořisťovatelský systém. Charakteristický je příklad poddaných z Velké Lhoty u Dačic, kteří dosáhli povolení poslat své děti na studie do Uher až takřka po desetiletém odmítání ze strany krajského úřadu v Jihlavě. V jejich houževnatém zápase jim pomáhal lhotecký reformovaný pastor János Inczédy, o jehož pokro-

¹³⁶ Srov. zprávu pokladníka podunajské reformované superintendence Pétera Szilágyiho hlavnímu kurátoru této superintendence hraběti Pálu Rádayovi z 8. května 1823, tamtéž, sign. N 76.

¹³⁷ O sbírkách na české studenty v zadunajské superintendenci srov. usnesení a zprávy valného shromáždění této superintendence z 15. ledna 1811 v Pápě, 29. června — 1. července 1815 v Aranyos, 2.—4. července 1816 a 1.—2. července 1817 v Rév Komárom, DREKL Pápa, sign. 1811 (bod 119) odst. 17; 1815/44/8; 1815/86; 1816/41; 1817/44/3; 1817/82. Ze zachovaných zpráv vyplývá, že v roce 1815 bylo sebráno v zadunajské reformované superintendenci pro české studenty v Šarišském Potoku 31 zl. 13 kr. (sign. 1815/86) a v roce 1816 57 zl. 30 kr. (sign. 1817/44/3). O obnosu 57 zlatých, jež sebrala zadunajská ref. superintendence pro české studenty v r. 1816 srov. i protokol generálního konventu uherských kalvínů v Pešti z 3. září 1816, bod 3, RK Budapest, Püspöki levéltár, sign. A 24.

O sbírkách českých reformovaných na stavbu nové budovy šariškopotočského kolegia srov. Seznam sbírek v moravské reformované superintendenci za rok 1832 od superintendenta Jiřího Opočenského z Jimramova 25. března 1833, kde je uveden výnos sbírek na tento účel 7,30 zlatých, či zprávu seniora Jakuba Lukla ze Vsetína z konce prosince 1834 o tom, že ve Velké Lhotě sebrali pro stavbu kolegia v Šarišském Potoku 2,30 zlatých, AMS Praha, fasc. 157. Obě tyto zprávy se týkaly sbírek úředně nařízených a byly předkládány státním úřadům, které v té době evidovaly dobročinnost tolerovaných církví a usměrňovaly ji k pevně vytčeným cílům. Tyto státem nařízené sbírky (na stavbu evangelických škol, modliteben atd.), byly velkým zatížením pro prosté věřící a zvyšovaly tak dále feudální břemena. Tím si vysvětlíme i nízký výnos těchto sbírek pro šariškopotočské kolegium, k čemuž přispělo v té době již oslabení styků českých a maďarských kalvínů. Od dvacátých let XIX. stol. už nepřicházeli z Uher do českých zemí žádní maďarští reformovaní pastoři a také počet českých studentů na maďarských kalvínských učilištích — zejména ve třicátých letech — poklesl.

kovém antifeudálním smýšlení jsme již hovořili. Žádost lhoteckých, koncipovanou Inczédy, aby mohly jejich děti studovat na kalvínských lyceích v Kecskemétu a Nagykovács, krajský úřad v Jihlavě zamítl a výslovně zakázal Inczédy přemlouvat syny poddaných ke studiu v Uhrách. Lhotečtí se poté obrátili v lednu 1802 s prosbou o zprostředkování k superintendentu Blažkovi, ale ani to patrně nepomohlo, neboť povolení ke studiu jejich synů v Uhrách obdrželi až po několika letech. Inczédy jim zajistil zdarma pobyt v alumneích kalvínských škol v Nagykovács, Halasi a Kún Szent Miklósi a vypravil je do Uher zároveň se svým synem Samuelem, který studoval v Kecskemétu, kde nad ním držel ochrannou ruku profesor Császári.¹³⁸

Inczédyho obětavá péče o zajištění studia českých poddanských synků na kalvínských učilištích v Uhrách nebyla u maďarských reformovaných pastorů a učitelů v našich zemích ojedinělá. Podobně jim vymáhali povolení u státních úřadů a starali se o jejich zabezpečení v Uhrách Sándor Kún, János Simon a další. Kún využil své známosti s podunajským superintendentem Samuelem Weresmartyem a svého příbuzenstva v Kecskemétu k bezplatnému zaopatření několika míst pro české studenty v kecskemétském alumneu¹³⁹ a Simon svedl se státními úřady o povolení jejich studia v Uhrách stejně urputný boj jako Inczédy. Zajistil dvěma studentům ze Vsetína zdarma pobyt v alumneu v Lučenci, avšak jejich žádost o povolení k cestě na studia do Uher se dostala po dlouhých průtazích až k moravskoslezskému guberniu, které ji s definitivní platností zamítlo. Zákaz byl guberniem odůvodněn tím, že kalvínské školy v Uhrách nejsou uspořádány podle systému schváleného císařem.¹⁴⁰ K zákazu došlo v polovině roku 1794, krátce před zatčením Martinoviče a jeho druhů, a příčinou byla zřejmě obava z revolučního ducha, který silně pronikal do maďarských kalvínských škol. Zdomácňovaly v nich myšlenky pokrokových francouzských filosofů Voltaira, Rousseaua a Helvétia i republikánská a demokratická hesla francouzské buržoazní revoluce. Mezi žáky a učiteli těchto škol nacházíme jména přímých účastníků jakobínského spiknutí v Uhrách Ference Kazinczyho, László Szentjóhi Szabó, Jánose Aszalaye a Gerszona Fodora. Jeden z popravených vůdců spiknutí Pál Óz se ještě v srpnu 1793 ucházel s pomocí několika veličin maďarských kalvínů (hraběte Telekiho, agenta Nagye aj.) o místo profesora filosofie na šarišsko-

¹³⁸ K boji lhoteckých poddaných za povolení studia jejich dětí v Uhrách a způsobu, jakým se na něm podílel Inczédy srov. list lhoteckých poddaných superintendentu Blažkovi podepsaný Jiřím Lojkou, Vojtěchem Novákem, Krištofem Krausem a Vojtěchem Jelínkem z Velké Lhoty u Dačic 13. ledna 1802, AMS Praha, fasc. 58, a Inczédyho dopisy Michalu Blažkovi z Velké Lhoty 9. února a 6. května 1805, tamtéž, sign. 12/0055 a 12/0057.

¹³⁹ Srov. psaní Sándora Kúna Michalu Blažkovi z 6. září 1791, 16. srpna 1792 a 13. ledna 1809, tamtéž, sign. 20/0004, 20/0017 a 20/0061.

¹⁴⁰ Viz listy Jánose Simona superintendentu Blažkovi ze Vsetína 24. září a 12. listopadu 1793 a 12. června 1794, tamtéž, fasc. 33. Simon usiloval o souhlas gubernia už v roce 1793; akta jeho žádostí jsou v SA Brno, B 14, fasc. 96, sign. M 4305.

potockém kolegiu. I po potlačení jakobínské spiknutí existovaly v roce 1796 na reformovaných kolegiích v Pápě a Šarišském Potoku tajné studentské společnosti hlásivší se k odkazu Martinovičovu, jehož revoluční katechismus byl v témže roce rozšiřován v reformovaném lyceu v Kluži.¹⁴¹ Na tento přečin byl v procesu s uherskými jakobíny původně stanoven trest smrti.

V tomto prostředí, v němž náboženská ortodoxie a fanatismus musily úporně bojovat s revolučními myšlenkami, seznamovali se čeští studenti s nejprogresivnějšími ideami doby a mnozí byli už svým poddanským původem připraveni k jejich vnímavé recepci. V tom čase studoval v Šarišském Potoku např. Jan Košut ze Lhoty u Vsetína, pronásledovaný později pro své radikální smýšlení státními i církevními úřady, a mnoho společenského radikalismu a demokratických myšlenek utkvělo i v jeho spolužákovi Josefu Geržovi z Liptálu.¹⁴² Košut utekl na uherské kalvínské školy už před tolerancí r. 1779.¹⁴³ Detailní sledování životních osudů jednotlivých českých studentů vystudovavších na uherských reformovaných učilištích by nám jistě řeklo více o vlivu maďarského prostředí na jejich další vývoj,¹⁴⁴ avšak i z toho, co bylo dosud o poměrech na uherských kalvínských školách řečeno, vyplývá, že čeští studenti zde měli mimořádně příznivé podmínky k ideovému růstu, že se jim nedostalo pouze náboženského vzdělání, ale měli tu možnost seznámit se s takovými ideami, jimž byl přístup k našich lidových vrstvám jinak uzavřen. Česká obrozenecká inteligence lidového původu, která se vzdělávala na maďarských kalvínských učilištích, zde tak dostala ideový základ, jehož význam nelze podceňovat. Není možné nadále při úvahách o významu cizích škol pro českou obrozeneckou inteligenci počítat jenom s luteránskými školami na Slovensku a evangelickými universitami v Německu, ale bude nutno přiznat důležitou roli i kalvínskému školství maďarskému.

Zásluhy maďarských reformovaných pastorů a učitelů o výchovu české obrozenecké inteligence lidového původu na maďarských kalvínských školách v Šarišském Potoku, Debrecíně, Pápě, Kecskemétu, Nagyőrösi aj. nejsou — vzhledem k společenskému významu této skutečnosti pro naše národní obrození — nijak malé a tvoří nejvýznamnější část jejich kulturně osvětové činnosti mezi českým lidem.

¹⁴¹ Srov. K. B e n d a l. c. I, str. LXXXI, LXXXIX, 924—925; II, str. 677 n., 719 n., 750.

¹⁴² Viz pozn. 100.

¹⁴³ H r e j s a, *Toleranční evanjeličtí kazatelé ze Slovenska na Moravě a v Čechách...* str. 168.

¹⁴⁴ Mnoho faktického materiálu k jejich dalším životním osudům a činnosti nalezneme v cit. sp. J. B. Č a p k a. Nicméně by si tato otázka zasloužila podrobnějšího zkoumání na základě pramenného výzkumu, to by však vyžadovalo na samostatnou práci, jež by se musela zaměřit zejména na třicátá a čtyřicátá léta devatenáctého století.